

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky a amerikanistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2014

Bc. Jana Černá

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky a amerikanistiky

**Specifika překladu medicínských textů se zaměřením na
terminologii**

(Diplomová práce)

**Specifics of medical texts translation with emphasis on
terminology**

(Master's Thesis)

Autor: Bc. Jana Černá, Anglická – španělská filologie

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Václav Řeřicha, CSc.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla úplný seznam citované a použité literatury.

V Olomouci dne 9.12. 2014

.....

Podpis

Děkuji doc. PhDr. Václavu Řeřichovi, CSc. za vedení práce, jeho rady a připomínky i za ochotu a trpělivost.

1. ÚVOD	7
2. SPECIFIKA ODBORNÉHO PŘEKladU	11
2.1 Role typologie jazyků	12
2.2 Syntaktická rovina odborného překladu	13
2.2.1 Kondenzace a „ingové“ vazby	13
2.2.2 Pasivum a odosobnění vyjádření	17
2.3 Lexikum odborného textu.....	20
3. TERMÍNY V ODBORNÉM PŘEKladU	23
3.1 Vymezení a historie terminologie.....	23
3.2 Definice termínu	25
3.3 Druhy termínů.....	26
4. EKVIVALENCE	33
4.1 Úplná ekvivalence	33
4.2 Částečná ekvivalence.....	34
4.3.1 Determinace kulturním kontextem	37
4.3.2 Překladatelské postupy při částečné ekvivalenci	38
5. POSTUPY TVOŘENÍ TERMÍNŮ	42
5.1 Motivace termínů.....	44
5.2 Kompozice.....	45
5.3 Terminologické fráze a kolokace	49
5.3.1 Substantivní terminologické fráze	51
5.4 Zkratky.....	54
5.4.1 Víceznačnost zkratk	58
5.5 Terminologizace a determinologizace.....	59
5.5.1 Proces terminologizace v pojetí zahraničních autorů a otázka polysemie. 61	
5.5.2 Metafory.....	63
5.6 Neologismy.....	66

5.7.1 Underdosing	68
5.7.2 Biosimilars	69
6. ZÁVĚR	72
7. ENGLISH RÉSUMÉ	81
8. ANOTACE	86
9. ANNOTATION	87
10. SEZNAM CITOVANÝCH A POUŽITÝCH ZDROJŮ	88

1. ÚVOD

Tématem této diplomové práce je analýza specifik odborných textů s medicínskou tematikou a jejich překladů. V úvodní části se práce věnuje charakteristice odborného stylu a specifikům odborného překladu. Diskutovány jsou výrazové prostředky, které se v angličtině a češtině používají ke splnění požadavků na odborný styl a jeho překlad, tedy požadavkům na objektivitu, přesnost a jednoznačnost.

K analýze bylo použito především vlastních překladů, které se liší svým účelem – informace k produktu, zpráva z lékařské konference, návrh studie, tisková zpráva a článek určený odborníkům (použité texty jsou k práci připojeny jako příloha na CD). Společným předmětem analyzovaných překladů je lék používaný v léčbě karcinomu prsu Herceptin. Kromě vlastních překladů jsme doplňující příklady čerpali také z publikací jako je *Česko-anglický a anglicko-český výkladový slovník* (Bentzen), *Zkratky používané v medicíně* (Hemzal a Votava), *Přehled klinických symptomů a syndromů* (Lazovskis) nebo *TNM: Klasifikace zhoubných novotvarů* (Sobin a Wittekind). Není-li uvedeno jinak, pocházejí analyzované příklady z vlastních překladů. V případě, že jsou příklady převzaty z jiných zdrojů, jsou tyto zdroje vždy uvedeny.

Práce přihlíží také k pragmatickým faktorům, které ovlivňují odborný styl. Právě pro ilustraci jazykových prostředků a terminologie objevujících se v oblasti medicíny v závislosti na tom, pro koho je text určen, byly zvoleny texty s různým účelem. Informace o produktu nebo návrhy studie, jejímiž příjemci jsou obvykle lékaři a farmaceuti, se vyznačují vysokou mírou odbornosti, naopak u zpráv z konferencí nebo tiskových zpráv je možné pozorovat klesající tendenci této odborné „náročnosti“ v souvislosti s rozšiřujícím se laickým publikem. Cílem této části analýzy bude určit, jaké prostředky angličtina a čeština volí s ohledem na typ textu.

V průběhu celé analýzy je brána v úvahu rozdílná typologie jazyků. Angličtina a čeština mají odlišné prostředky uspořádání informací v textu a naše práce se pokusí zjistit, do jaké míry tento fakt limituje možnosti překladu, a zda se tendence pro daný jazyk specifické projevují za každých podmínek.

Část práce věnovaná syntaxi odborného stylu se zaměřuje na postupy jazykových transformací a jejich aplikaci při hledání adekvátních funkčních ekvivalentů. Tyto transformace se týkají zejména anglických kondenzovaných struktur s důrazem na takzvané *–ingové vazby*. V těchto kapitolách si klademe za cíl určit, jakými prostředky kondenzace disponuje v porovnání s angličtinou čeština a kdy se uchyluje k jejich použití.

V syntaktické rovině se práce dále věnuje možnostem angličtiny a češtiny odosobnit sdělení, zejména pasivním konstrukcím. V této kapitole se pokusíme určit, jakými prostředky tohoto odosobnění oba jazyky dosahují.

Kapitoly zabývající se syntaxí a stylistickými aspekty odborného překladu vycházejí v první řadě z publikací Dagmar Knittlové, Bronislavy Grygové a Jitky Zehnalové *O překladu a překládání* (2010), Zlaty Kufnerové a kol. *Překládání a čeština* (2003) a Petera Newmarka *A Textbook of Translation* (1988).

Po části zaměřené na syntax následují kapitoly zaměřené na lexikum odborného textu, ve kterých je naším cílem poukázat na vliv, který na něj má angličtina, i na další trendy, které ovlivňují jeho vývoj.

Jedna z kapitol zmiňuje snahy různých českých i zahraničních autorů o definici terminologie a termínu a uvádí kritéria tradičních terminologických škol i zastánců moderního kognitivního přístupu. V rámci této části budou především tradiční pojetí termínu a požadavky, které jsou na něj kladeny, konfrontovány s praktickými příklady. Práce se pokusí poukázat na podmínky, za kterých jsou některé definice tradiční terminologie aplikovatelné, a doplní analýzu o poznatky autorů, kteří se proti některým aspektům tradičního pojetí terminologie spíše vymezují. Toto vymezení spočívá zejména ve zdůrazňování komunikační stránky odborného textu a terminologie, konkrétně v zapojení obraznosti do vytváření termínů a s nimi souvisejících jevů jako je polysemie nebo synonymie.

Pro tuto část práce jsou stěžejní publikace *Terminology: Theory Methods and Application* (1992) M. T. Cabré, *Terminology: A Practical Approach* (1997) Roberta Dubuca a *Towards New Ways of Terminology Description* (2000) Rity Temmerman. Dále se práce opírá o publikace Ivany Bozděchové *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny v medicíně)* (2009), Běly Poštolkové *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny* (1984) a „nelingvisty“ Vladimíra Pacovského *Jazykozpyt medicíny* (2008).

V části práce zaměřené na roli ekvivalence si všímáme různých komplikací, které se objevují, pokud je ekvivalence mezi výchozím a cílovým jazykem pouze částečná. Snažíme se zjistit, do jaké míry překlad ovlivňují faktory, které jsou příčinou tohoto nesouladu – například odlišná úroveň vývoje daného oboru nebo jiné pojmenování stejného konceptu na základě rozdílné zkušenosti, což je jev důležitý při překládání metafor. Příčinou jisté diskrepance je i v odborném překladu často kulturní kontext. V kapitole o ekvivalenci analyzujeme řešení, která je možná aplikovat v případě, že jistý termín má v cílovém jazyce jinou konotaci než v jazyce výchozím. Zmíněny jsou také výrazy pronikající z angličtiny, které v českém prostředí nemají svou tradici. U takových termínů se pokoušíme definovat, co ovlivňuje jejich „šance“ na přijetí v odborné slovní zásobě uživatelů. Stejnou otázkou se zabýváme i v případě akceptování terminologických neologismů.

Otázka ekvivalence se prolíná i do vytváření termínů, které tvoří významnou část této diplomové práce. Kapitoly se věnují kompozici, terminologickým frázím, zkratkám, procesu terminologizace a determinologizace a neologismům. V této části práci si klademe za cíl určit, jaká kritéria jsou pro vytvoření a především přijetí termínu uživateli důležitá v angličtině a v češtině.

V kapitole o tvoření termínů prostřednictvím kompozice se věnujeme především rozdílnému přístupu k překladu v závislosti na tom, zda se jedná o kompozitum složené ze slov latinského nebo řeckého původu, která jsou v medicíně velmi častá, anebo o kompozita vytvořená z domácích zdrojů.

Terminologické fráze nabízejí prostor pro analýzu především v oblasti nominálních řetězců, k nimž má angličtina vzhledem ke své analytické povaze tendence. Na jednu stranu představují rozsáhlé nominální fráze prostředek jazykové ekonomie, na druhou stranu však jsou vztahy mezi jejich jednotlivými členy poněkud nepřehledné, což na překladatele klade vysoké nároky z hlediska interpretace těchto vztahů. Jejich správné převedení do cílového jazyka vyžaduje jak lingvistickou analýzu, tak znalost daných termínů. Možné postupy analýzy a interpretace a následná aplikace jejich výsledků jsou rozebrány právě v této kapitole.

Své zastoupení mají v medicínské terminologii zkratky a to jak zkratky pocházející z klasických jazyků, tak zkratky s původem v angličtině. V této kapitole se snažíme odpovědět na otázku, zda anglické zkratky překládat do češtiny či

nikoliv, a pokud ano, tak za jakých podmínek. Krátce se věnujeme také problémům vyplývajícím z víceznačnosti zkratk.

Sémantickými způsoby vytváření termínů a zejména pak metaforami se zabývá kapitola o terminologizaci. Jejím cílem je zjistit, zda metaforické tvoření termínů funguje v obou jazycích podobně, popřípadě, jakému typu problémů musí překladatel čelit v případě neúplné shody mezi metaforickými systémy dvou jazyků. Se sémantickými změnami souvisí také již zmíněná otázka vhodnosti polysemie v terminologii, kterou analyzujeme z pohledu zahraničních autorů uplatňujících kognitivní přístup.

V závěru práce se věnujeme neologismům a kritériím, která musí splňovat, aby „uspěly“ ve výchozím i cílovém jazyce. Cílem je v první řadě zodpovědět otázku, za jakých podmínek může být neologismus samotnými uživateli jazyka přijat ve výchozím i cílovém jazyce a jak postupy jeho vytvoření ovlivňují pravděpodobnost, že bude plně integrován do odborné slovní zásoby.

2. SPECIFIKA ODBORNÉHO PŘEKLADU

Cílem odborných dokumentů je předat příjemci přesnou a úplnou informaci, čemuž napomáhá jejich forma, která má logicky uspořádanou strukturu a velký důraz klade na pojmový aspekt, fakta, popis a výklad (Knittlová 206). Jedinou funkcí odborného textu je přenášet informace, a proto až na výjimky, jakými jsou například váhové a měrné jednotky, zdravotnické systémy nebo různá vzdělanost populace, neobsahuje kulturní nebo ideologické reference a má jednotný a neosobní styl (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 176, 50). Odborný text musí být přesný, jednoznačný, neemotivní a explicitní, což se odráží na výrazových prostředcích, které v něm jsou zastoupeny. Jak však ilustrujeme na příkladech metaforického tvoření termínů, ne za každých okolností odborný styl zcela eliminuje jistou míru emotivnosti nebo expresivity vyjádření.

Mezi gramatické prostředky, které je možné v takových textech najít, patří například enumerace, vysvětlivky, kondenzace či nominalizace (Newmark 151). Zahraničními autory je odborný jazyk nazýván také „language for special purposes“ a například M. T. Cabré mezi jeho charakteristické lingvistické rysy uvádí morfologické struktury s latinským nebo řeckým základem, použití zkratk a symbolů nebo nominalizaci sloves (Cabré 73). Klíčová je v odborném stylu samozřejmě terminologie, na kterou se především vztahuje požadavek na přesnost a jednoznačnost. Jak však bude uvedeno v některých z následujících kapitol, mezi současnými autory zabývajícími se stylem odborného textu a především terminologií probíhají diskuze právě o požadavku na přesnost termínů, zejména pak o existenci a použití metaforických termínů a polysemie.

Požadavky na překlad jsou z velké části dány druhem funkčního stylu, ve kterém je překládán text napsán. Úkolem překladatele je v tomto případě najít vhodné vyjadřovací prostředky se stejnou funkcí (Knittlová 134). V publikaci *Překládání a čeština* Zlaty Kufnerové, Zdeny Skoumalové a kol. je odborný překlad chápán jako „zvláštní druh zpracování informací“ (Kufnerová 90). Nezbytná je pro překlad obsahová přesnost, překladatel musí přesně a srozumitelně přeložit složité myšlenky, což klade vysoké nároky na výstavbu textu, která se nejčastěji odráží v syntaxi (Kufnerová 26). Svou nezastupitelnou roli v překladu má ekvivalence. Juliane House překlad definuje jako „proces nahrazování textu v jednom jazyce

textem v jazyce jiném“, při čemž požadavky na ekvivalenci se mohou lišit podle typu textu a překlad může být ekvivalentní i přes odlišnou formální stránku (House 29, 32). Následujících podkapitoly se budou zabývat vlivem typologie jazyků na vztah ekvivalence a formálního aspektu a ekvivalenci z hlediska lexika, potažmo terminologie.

2.1 Role typologie jazyků

Rysy odborného stylu jsou dány samozřejmě také typologií jazyků, což se odráží na specifické syntaxi. Angličtina jako analytický jazyk v porovnání se syntetickou češtinou například mnohem více tíhne k nominalizaci. Při překladu se obvykle objevuje snaha převádět nominální struktury na verbální, nicméně, jak uvádí Tárnyiková, ne vždy toto prohlášení platí (Tárnyiková 177). V rámci analyzovaných textů uvedeme příklady projevů, což potvrzují i odborné texty, ve kterých je někdy možné pozorovat tendenci k nominalizaci i tam, kde angličtina použije spíše verbální strukturu.¹

Pokud jeden jazyk dlouhodobě působí na jiný, dochází někdy k přijetí a zdomácnění některých výrazových prvků (Kufnerová 78). Přejímání je patrné nejvíce ve slovní zásobě (viz následující podkapitola Lexikum odborného textu), ale kromě celých termínů se jeho vliv tedy objevuje také v dalších jazykových rovinách, vedle nominálních struktur jsou přejímány například i předložkové vazby, pasivum či postponované přívlastky, které v češtině často bývají velmi příznakové (Knittlová 212). Typologie jazyků zasahuje také do otázky uspořádání informací v textu („information packaging“). Angličtina disponuje škálou takzvaných „zdůrazňovacích konstrukcí“ („constructions for highlighting“), mezi které patří například vytýkací a pseudo-vytýkací konstrukce, extrapozice či dislokace. Přestože i v češtině, která na základě svého poměrně bohatého inflekčního systému a relativně volného slovosledu pro uspořádání informací upřednostňuje permutace slovosledu, je možné takové struktury najít, při překladu je pak třeba brát v úvahu jejich odlišnou funkční

¹ Proto se častěji hovoří o „analytických“ nebo „syntetických“ rysech/tendencích jazyka, nikoliv o analytickém nebo syntetickém typu jazyka jako takovém.

hierarchii (Tárnyiková 40). V práci budeme při analýze příkladů ze syntaxe i lexika přihlížet právě k odlišné typologii jazyků a k tomu, jak tyto odlišnosti omezují překlad odborného textu. Pokusíme se také prokázat, že ne za všech okolností se tendence typické pro daný jazyk projevují.

2.2 Syntaktická rovina odborného překladu

Při překladu uměleckého i odborného textu platí, že elementy výchozího jazyka měly být převedeny formálními prostředky cílového jazyka a přitom by měla být zachována jejich srozumitelnost. Oldřich Man ve svém příspěvku v *Antologii teorie odborného překladu* uvádí při řešení problémů vyplývajících z typologie jazyků takzvanou gramatickou transformaci, tedy zaměnění jedné syntaktické konstrukce za jinou beze změny lexikálního obsahu (Man 129). Při hledání funkčně adekvátního ekvivalentu se berou v potaz rozdíly mezi sémantickými a gramatickými strukturami výchozího a cílového jazyka (zmíněné v podkapitole 2.1 Role typologie jazyků), které jsou řešeny pomocí překladových transformací, při nichž se forma daných jednotek ve výchozím jazyce mění na jinou formu v jazyce cílovém, přitom je ale zachován obsah sdělení (Man 129). Mezi takové postupy patří například verbalizace nominálních struktur, nahrazování kondenzovaných útvarů vedlejšími větami nebo změna slovních druhů. Na tyto překladové transformace se zaměříme v následujících podkapitolách.

2.2.1 Kondenzace a „ingové“ vazby

Za kondenzované polovětné vazby (v angličtině „semi-clauses“) považujeme takové, které jsou vytvořeny pomocí gerundia, participia nebo infinitivu, tj. neurčitých slovesných tvarů (Tárnyiková 139). Od určitých slovesných tvarů se odlišují tím, že nevyjadřují osobu, číslo a modalitu (Dušková 266). Infinitivní a ingové vazby mohou zastávat širokou škálu syntaktických funkcí od podmětu přes objekt a adverbia až po části nominálních frází. Vazby končící na morfém *-ed* nemají takovou škálu možností, ale mohou představovat například přímý objekt,

adverbium nebo být součástí nominální fráze² (Biber 198 - 200). Tím, že tyto konstrukce postrádají některé slovesné kategorie, dosahují ekonomie vyjádření.

Následující příklady ilustrují řešení, která se používají při jejich převodu do češtiny:

1. *To avoid underdosing of patients during dose selection for Herceptin SC, the preselected doses were originally studied in healthy male volunteers*³. – Aby se při volbě dávky zamezilo příliš nízkým dávkám Herceptinu SC, byly předem vybrané dávky nejdříve zkoumány na zdravých mužských dobrovolnících.
2. *There is also the possible future prospect of self-administration with a single-use injection device (SID), with healthcare support if needed, offering patients even greater autonomy and independence.*⁴ – Dále existuje výhledová možnost domácí administrace jednorázovým injekčním zařízením (SID), v případě potřeby za asistence zdravotníka, což pacientům nabídne ještě větší samostatnost a nezávislost.

V příkladu (1) dochází k převedení polovětné vazby představované infinitivem *to avoid* na vedlejší větu. Infinitiv a „ingová vazba“ mohou v angličtině vyjadřovat jakýkoliv větný člen (Veselovská 126). V tomto případě zde infinitiv nahrazuje adverbium, což se odráží v českém překladu, kdy je infinitivní vazba přeložena jako vedlejší věta příslovečná účelová.

Pro minulé participium *needed* z příkladu (2), které nahrazuje vedlejší větu podmínkovou („if it is needed“), je v češtině použito sousloví *v případě potřeby*. Tento postup Knittlová nazývá slovnědruhovú transpozice, jak označuje gramatickou změnu vynucenou odlišným jazykovým systémem, ke které dochází, pokud je přesný překlad sice gramaticky správný, ale v cílovém jazyce těžkopádný (Knittlová 20).

² “Infinitive and ing-clauses can have a range of syntactic roles... ed-clauses are less versatile.”

³ Herceptin SC_QA

⁴ Herceptin SC_QA

Tato metoda se aplikuje i v případě „ingových vazeb“, pro jejichž překlad se také může použít ustálené kolokace, například:

Using a sterile syringe, slowly inject...

Za použití sterilované injekční stříkačky pomalu naplňte...

V příkladu (2) je ale „ingová vazba“ *offering* nahrazena vedlejší větou, což je velmi časté řešení, jak tyto vazby převádět. Jak ovšem vidíme i ve výše zmíněném příkladu, není možné tvrdit, že všechny vazby zakončené morfémem *-ing*, se do češtiny převádějí prostřednictvím vedlejší věty. Všechny „ingové vazby“ přirozeně nelze do češtiny převádět stejně, a proto je u překladu třeba věnovat pozornost analýze toho, co vlastně koncovka *-ing* představuje: odvozené substantivum, odvozené adjektivum, průběhový aspekt anebo gerundium či participium.

Na následujících příkladech ilustrujeme právě různé druhy „ingových vazeb“ a jejich překlad:

Patients receive a loading (1) dose of 8 mg/kg given as a 90-minute intravenous (IV) infusion.

Pacientům je během devadesátiminutové intravenózní (IV) infúze podána nasycovací (1) dávka 8 mg/kg.

Obecně adjektivum zakončené na *-ing* může stejně jako „běžná“ adjektiva ve větě plnit atributivní, predikativní nebo pospozitivní funkci a některé z nich je možné také stupňovat (Huddleston 528). Jako jeden z postupů, jak odlišit adjektivum od slovesa, je právě možnost komparace a intenzifikace nebo použitelnosti jiného sponového slovesa (Dušková 271). Quirk však uvádí, že možnosti modifikace jsou omezeny schopností „ingové vazby“ odkazovat na permanentní nebo charakteristickou vlastnost, což souvisí i s možností premodifikovat samotné adjektivum například intenzifikátorem „very“ (Quirk 1325), což je i případ příkladu (1): * *very loading dose*.

Dále je problematické především odlišení gerundia a participia, při čemž Quirk a kol. dokonce nepovažují za vhodné gerundium a participium rozlišovat a přiřklánějí se pouze k použití termínu participium (Quirk 1292). Dušková uvádí, že

gerundium a participium je možné rozlišit na základě jejich syntaktického chování – gerundium se řadí k substantivu a participium k adjektivu (Dušková 268).

Assuming (2) that the administration route does not affect clinical activity, the main rationale for developing (3) alternative formulations may include... : Za předpokladu (2), že způsob podání neovlivňuje klinickou aktivitu, mohou hlavní důvody pro vyvíjení (3) alternativního způsobu podání být...

Herceptin SC is being developed (4) with the goal of allowing (5) rapid and simple subcutaneous administration in just 5 minutes, improving (6) convenience for both patients and healthcare professionals and enhancing (7) patient care. : Herceptin SC je vyvíjen (4) s cílem umožnit (5) rychlé a jednoduché subkutánní podání během pouhých pěti minut, zvyšuje (6) tak pohodlí pacientů i zdravotníků a zlepšuje (7) péči o pacienta.

Příklad (2) představuje participium. Ve větě plní adverbialní funkci a jako kondenzovaná konstrukce nahrazuje vedlejší větu podmínkovou („If we assume that...“) Českou obdobou této „ingové vazby“ je v podstatě přechodník, v angličtině je však jeho výskyt mnohem frekventovanější a v češtině působí velmi knižně a obvykle se vyjadřuje větou vedlejší (Dušková 583). I v tomto případě by bylo možné pro překlad použít větu vedlejší: „Budeme-li předpokládat, že...“, ale pro zachování kondenzace byla stejně jako v předchozím příkladu minulého participia *if needed* použita slovnědruhovú transpozice, vazba *za předpokladu*. I v příkladech (6) a (7) se jedná o participium, v těchto případech však pro překlad byla opět použita vedlejší věta. Možné by bylo dokonce souvětí rozdělit a polovětné vazby transformovat na samostatné hlavní věty:

Herceptin SC je vyvíjen s cílem umožnit rychlé a jednoduché subkutánní podání během pouhých pěti minut. Zvyšuje pohodlí pacientů i zdravotníků a zlepšuje péči o pacienta.

Tyto příklady poukazují na to, že čeština tolik jako angličtina „netrvá“ v odborném stylu na kondenzaci, přestože, jak jsme ukázali, vlastními prostředky pro kondenzaci disponuje. Takovým přirozeným prostředkem jsou právě kolokační vazby typu „za předpokladu“ nebo „s pomocí“, pokud by však čeština měla sáhnout ke strukturám, které jsou přirozenější spíše pro angličtinu (např. přechodníky), volí raději rozsáhlejší gramatické struktury jako jsou vedlejší věty nebo rozdělení souvětí na více vět hlavních.

Příklad (3) představuje odvozené substantivum označující aktivitu nebo proces. Přestože by v překladu bylo funkční i substantivum *vývoj*, bylo v tomto případě zvoleno *vyvíjení*, které zachovává dojem stále probíhajícího procesu. I zde se tedy ukazuje schopnost češtiny indikovat gramatickými prostředky význam anglického sufixu *-ing*.

V příkladu (5) se setkáváme s gerundiem. Gerundium často kombinuje substantivní a verbální rysy (rozlišení rodu a času, zachování slovesné rekce, modifikace) (Dušková 269). V tomto případě představuje substantivní rys gerundia předcházející předložková vazba *goal of allowing*. Dušková uvádí, že blízkými českými ekvivalenty gerundia jsou slovesná substantiva, infinitivy nebo vedlejší věty (Dušková 268). Možná řešení překladu by tedy mohla být:

... je vyvíjen, aby bylo umožněno rychlé a jednoduché subkutánní podání

... je vyvíjen s cílem umožnění rychlého a jednoduchého subkutánního podání

... je vyvíjen s cílem umožnit rychlé a jednoduché subkutánní podání

Z nabízených možností byla v tomto případě za stylisticky nejvhodnější považována varianta překladu infinitivem.

Nakonec příklad (4) ilustruje predikát s průběhovým aspektem.

2.2.2 Pasivum a odosobnění vyjádření

Důležitou roli v odborném textu hraje pasivum, které patří mezi prostředky takzvaného „information packaging“. Má se za to, že z pragmatického hlediska

dodává pasivum textu rys objektivitu, při čemž právě objektivizace sdělovaných informací je prostředkem odborného stylu (Tárnyiková 48). V této podkapitole na několika příkladech ilustrujeme, jak se této objektivitě nebo odosobnění sdělení dosahuje v angličtině a v češtině.

Nejčastější funkcí pasiva je „vyjádření slovesného děje bez konatele“, kdy může, ale nemusí (agent není vždy znám) implikovat „všeobecného lidského konatele“. Vzhledem k tomu, že v odborném stylu je podstatný především předmět sdělení, nikoliv jeho autor, je pro něj jak v angličtině, tak v češtině charakteristické takzvané autorské pasivum (Dušková 259, 260). Ne tak častý je výskyt pasiva s vyjádřeným činitelem, které naopak agenta zdůrazňuje. Čeština je schopná této výpovědní dynamičnosti dosáhnout změnou slovosledu (Dušková 261). V textech, kterými se zabývá tato práce, se v největší míře jedná o pasivum odkazující na všeobecného lidského konatele:

It is anticipated that Herceptin SC should be suitable for use in both the early and metastatic settings in patients with HER2-positive breast cancer. : Očekává se, že Herceptin SC by měl být vhodný pro použití v léčbě HER2 pozitivního časného i metastatického karcinomu prsu.

Aby zněl text v češtině přirozeně, obvykle se pasivum, které je v angličtině mnohem častější, převádí na aktivní konstrukce (Tárnyiková 198). Tato ukázka pochází z dokumentu, který je určen pro komunikaci s veřejností. Konstrukci je možné převést do češtiny pasivem, přirozenější však je v takovém textu zvolit aktivní vyjádření.

Ne vždy však platí, že čeština si jako nahrazení anglického pasiva volí rod činný. Jak je ilustrováno na následující ukázce, dochází i k případům zcela opačným, kdy se pro překlad anglické aktivní věty zvolí pasivum a navíc dochází k restrukturalizaci celé věty:

Patients receive a loading dose of 8 mg/kg given as a 90-minute intravenous (IV) infusion. : Pacientům je během devadesátiminutové intravenózní (IV) infuze podána nasycovací dávka 8 mg/kg.

Oba výše zmíněné příklady pochází ze stejného dokumentu, o užití aktiva nebo pasiva zde tedy nerozhodovaly jen pragmatické faktory. Změnu si v druhém příkladu vyžádalo především stylistické hledisko. Aktivní konstrukce by vyžadovala řešení překladu slovesa *to receive* a žádné z možných řešení jako *obdržet dávku*, *dostat dávku* nebo *přijmout dávku* by nebylo stylisticky vyhovující. Pasivní konstrukcí jsme se tedy nutnosti přeložit sloveso *to receive* vyhnuli a nahradili jej slovesem *podat* (dávku/lék) v pasivním tvaru. V české větě tak funkci subjektu přejala *dávka*, zatímco *pacienti* se dostali do pozice objektu.

Pasivní konstrukci, která nemá v češtině svůj ekvivalent, představuje následující příklad:

PERJETA is believed to work in a way that is complementary to Herceptin. : Má se za to, že způsob působení PERJETY doplňuje Herceptin.

V tomto případě není možné při překladu zachovat pasivní konstrukci. Odosobnění prohlášení se zde docílí souslovím *má se za to*.

V informacích o produktu, ve kterém se popisuje příprava roztoku, se naopak jako stylisticky nejvhodnější jeví zachovat i v češtině pasivum, například:

Infusion solutions should be used immediately after dilution. : Infúzní roztok by měl být použit ihned po naředění.

V takovém typu sdělení je žádoucí zachovat zcela odosobněné vyjádření.

V souvislosti s neosobními konstrukcemi (potažmo s autorským plurálem) Čechová poznamenává, že i zde je patrný vliv nadnárodního charakteru vědeckého stylu a působení angličtiny – přestože obvykle se osobnost autora textu „anonymizuje“ právě neosobní konstrukcí nebo autorským plurálem, dnes se prosazuje vyšší interakce s příjemcem textu a do odborného stylu pronikají subjektivně hodnotící složky a originalita jazyka a stylu (Čechová 211). Pro analyzované texty však vzhledem k jejich charakteru není tento poznatek zcela relevantní. S ohledem na „odanonymizování“ sdělení můžeme zmínit pouze použití přímé řeči v rámci tiskových zpráv.

2.3 Lexikum odborného textu

Někteří autoři označují jazyk odborných textů jako jazyk pro speciální účely („language for special purposes“), který se od jazyka pro běžné účely („language for general purposes“), který využívá běžné slovní zásoby, odlišuje výskytem termínů (Bozděchová, Současná terminologie 29). Lexikum, nejspeciřičtější oblast odborného textu, zahrnuje pro daný obor specifické termíny a nomenklaturu a v některých případech se v něm vyskytují prvky, které jsou pro určitý jazyk cizí (Knittlová 211). Internacionalizace úzce souvisí s trendem globalizace, kdy jsou různé typy komunikace překládány stále rychleji, například v rámci mezinárodních organizací, jejichž počet také roste (Hatim a Munday 112). V oblasti medicíny jsou to především EMA (Evropská léková agentura) nebo FDA (Americký úřad pro kontrolu léčiv a potravin), WHO (Světová zdravotnická organizace) nebo farmaceutický průmysl jako takový. Internacionální medicínské termíny mají často latinský nebo řecký původ (Pacovský, Medicínská terminologie 7), v současné době je však i z výše zmíněných důvodů významnou příčinou jejich vzniku angličtina. Zatímco dříve byla *lingua franca* latina, dnes je možno takto označit angličtinu. Existence jednoho jazyka, který je považován za klíčový, však nutně neznamená snížení počtu překladů a to především díky zákonům (převážně zákonům Evropské unie), ve kterých je nutnost překladu zakotvena (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 18). Jak uvádí Cabré, objevují se dvě protikladné tendence – zprvé tendence k používání jediného jazyka komunikace, zadruhé však také tendence nedominantních jazyků k multilingvistu (Cabré 216). Jazykové působení je v odborné oblasti nevyhnutelné.

V důsledku globalizace a s ní rostoucí poptávkou po překladu se angličtina stala dominantním jazykem a překlad se stal nedílnou součástí tohoto procesu, ne pouze jeho vedlejším produktem (House 79 - 81). Lékaři a další odborníci, jejichž rodným jazykem není angličtina, často čtou i píší odborné publikace v angličtině, na mezinárodních setkáních je komunikačním jazykem také angličtina. Internacionální termíny tedy do značné míry přispívají k mezinárodnímu porozumění. V případě takzvaných „bezekvivalentních jednotek“ pro změnu pomáhá mezinárodní komunikace tato „prázdná místa“ doplňovat (Kufnerová 93). Právě v takových

situacích se otázka překladu z angličtiny stává velmi aktuální, neboť se jedná o jazyk, ze kterého pochází terminologické neologismy, a je třeba najít nejadekvátnější postupy jejich převodu do dalších jazyků. Práce se otázce neologismů věnuje v kapitole 5.6.

Další trend ovlivňující vývoj odborné medicínské slovní zásoby je sociolingvistického charakteru. Zaprvé se jedná o posun v komunikaci mezi pacientem a lékařem, která se v posledních letech stává otevřenější, pacienti si přejí být informovaní a lékaři jsou nuceni osvětlovat jim význam termínů, zadruhé pak o celkovou lepší informovanost laické veřejnosti podpořenou také novými technickými podmínkami a to především internetem (Pacovský a Sucharda, *Jazykozpyt medicíny* 42). Odborné vyjadřování včetně terminologie se tak dostává do běžného jazyka (Bozděchová, *Současná terminologie* 56). Jak tvrdí autoři v úvodu publikace *Medical Translation Step by Step*, mezi takzvané medicínské texty nepatří pouze materiály určené přímo pro odborníky, ale například také novinové reportáže, reklamy či informační letáky, nebo-li texty, které mají propagovat nové objevy v medicíně a informovat pacienty, a překladatel musí být schopný se mezi těmito žánry pohybovat a v případě nutnosti přetvořit stejnou zprávu různému typu čtenářů (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 11). Je třeba brát v úvahu i pragmatické faktory. Odborný text musí odpovídat komunikační situaci a měl by být uzpůsoben míře znalosti adresáta, v čemž hraje významnou roli právě terminologie (Cabré 47). V této práci je tedy brán zřetel na fungování termínů z hlediska typu textu a cílového čtenáře.

Je možné tvrdit, že terminologie proniká napříč funkčními styly a termíny se uplatňují odlišně v závislosti na typu textu (Poštolková, *Odborná a běžná slovní zásoba* 9). Ze stylu vědy a techniky, mezi které se z příložených překladů řadí návrh studie a informace o produktu, pronikají termíny do administrativního stylu (tisková zpráva) i do populárně naučného stylu, například do informačních brožur patientských organizací. U odborných textů patří obvykle autor i adresát mezi odborníky, v popularizačních textech ale může být adresát i neoborník, a proto se za účelem zpřístupnění informací problematika a s ní spojené jazykové prostředky často zjednodušují (Poštolková, *Odborná a běžná slovní zásoba* 12). V rámci současné české stylistiky rozděluje Čechová uvnitř odborného stylu typy textů na styl vědecký (teoretický), praktický odborný (odborný v užším smyslu, vyděluje se na příklad na

právní, hospodářský apod.), populárně naučný a esejistický (Čechová 210). Zlata Kufnerová a kol. rozlišují termíny používané v ryze technických textech, v textech společenskovedních, publicistických a v beletrii (Kufnerová 90). Peter Newmark ve své publikaci *A Textbook of Translation* odborný styl na základě medicínské terminologie rozděluje na akademický, profesionální a populární, při čemž styl akademický je spojený především se sférou univerzitních publikací, profesionální je vyhrazen odborníkům z oboru a styl populární patří laikům a může zahrnovat alternativní termíny ekvivalentní k odborným termínům používaným profesionály (Newmark 153). V této práci nás podle tohoto dělení budou zajímat především poslední dva styly.

Robert Dubuc v *Terminology: A Practical Approach*, do angličtiny adaptované Elaine Kennedy, na základě sociolingvistických charakteristik rozlišuje registry na žargon (neformální termíny používané profesionály), komerční (do kterého patří například obchodní značky), vnitropodnikový neboli firemní (terminologie, která se používá v rámci určité organizace), běžný (terminologie používaná jak odborníky, tak neodborníky ve formálním i neformálním kontextu) a technický nebo vědecký (zahrnující formální terminologii používanou převážně ve formálních situacích (Dubuc 88). Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies dokonce hovoří o „medicínských žánrech“, které zahrnují široké spektrum textů od článků v odborných časopisech a protokolů klinických studií („research genres“), přes směrnice, manuály, laboratorní testy („professional genres“), televizní dokumenty se zdravotní tematikou, prezentace nebo popularizační články („educational genres“) po reklamy na medicínské přípravky, smlouvy a patenty („commercial genres“) (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 30 – 31). Basil Hatim a Jeremy Munday zase odmítají kategorizaci textu podle jeho tématu (tj. na právní, vědecký apod.) a místo toho upřednostňují rozdělení podle převažujícího účelu, například na informativní, argumentační nebo instruktážní, a upozorňují, že text jen zřídka patří pouze k jednomu typu (Hatim a Munday 73). V rámci těchto kategorií je styl informativní zastoupen tiskovou zprávou a zprávou z kongresu, jako text instruktážní je možné označit informace k produktu.

3. TERMÍNY V ODBORNÉM PŘEKLADU

3.1 Vymezení a historie terminologie

Jak uvádí T.M. Cabré, samotné slovo terminologie může mít při nejmenším tři významy: terminologie jako odborné názvosloví, terminologie jako vědní obor, který se jim věnuje, a terminologie jako soubor pravidel používaných v terminografii (Cabré 32). V této práci nás zajímají první dva významy tohoto slova.

Terminologie ve smyslu vědy zabývající se odbornými názvy není novou disciplínou, ale systematicky se rozvíjí teprve několik posledních desetiletí (Cabré 9). Důvodem její existence i jejího rozvoje je pokrok vědy a techniky a s ním i zvyšující se nutnost pojmenovávat nově vzniklé koncepty a fakta. Podle Roberta Dubuca terminologie vznikla kvůli potřebě získat nové prostředky vyjadřování (Dubuc 2). Sám terminologii definuje jako disciplínu zaměřenou na identifikaci odborných termínů, analýzu konceptů, vytváření termínů a jejich standardizaci podle potřeb uživatelů (Dubuc 4). Ve 20. století se objevilo enormní množství nových termínů, které bylo třeba pojmenovat, a terminologická práce tak začala být organizovanější. Příkladem jsou tři terminologické školy, které se nezávisle na sobě začaly rozvíjet ve 30. letech – vídeňská, moskevská a česká škola. Všechny tři školy vychází z prací rakouského lingvisty Eugena Wüsterera (Cabré 7). Tyto školy se řadí do tradiční terminologie, která klade důraz především na jednoznačnost termínů a jejich standardizaci. Vycházejí z premis, že koncepty jsou jasně definované a pro jednoznačnou komunikaci jsou nezbytné jednoznačné termíny a jeden termín má odpovídat jednomu konceptu (Temmerman 1). Proti tomuto ideálu monosemie a standardizaci tradiční terminologie se vymezuje například Rita Temmerman a Robert Dubuc, podle kterých hraje v odborném vyjadřování důležitou roli také polysemie a synonymie a standardizace je pouze jednou ze součástí terminologie, nikoliv jejím hlavním cílem. Tito představitelé příkládají váhu skutečnému používání odborného jazyka a na terminologii nahlíží také z kognitivního hlediska.

Terminologie je spjata s dalšími lingvistickými obory, především se stylistikou, sémantikou a lexikologií, popřípadě s lexikografií. Stylistika si všímá zapojování termínu do textu a jak termín působí na charakteristiku různých typů textů (Čechová 219). Metody sémantiky se používají v analýze termínů tvořených

prostřednictvím sémantických změn, což je jeden z významných způsobů, jak jsou nové termíny vytvářeny. Zahrnují různé procesy včetně analogie, metonymie nebo metafory (Dubuc 28). S lexikologií a lexikografií má terminologie společný materiál, se kterým pracuje – slova. Zatímco však lexikologii a lexikografii zajímá celý lexikon, v centru zájmu terminologie je specializovaná slovní zásoba (Dubuc 29). V tradičním pojetí terminologie v rámci standardizace umožňuje intervenci při slovo tvorbě, zatímco lexikologie nebere ohled na normativní aspekt jazyka a slova ji zajímají v jejich kontextu (Cabré 33). V tomto ohledu se principy lexikologie více řídí právě Robert Dubuc a Rita Temmerman.

Historie medicínské terminologie jako odborného názvosloví však samozřejmě sahá dále než do počátků 20. století. Medicínská terminologie existuje od samotného vzniku medicíny, její kořeny pocházejí ze starého Řecka a Říma. Poté byla ovlivněna arabštinou, která však tomuto oboru příliš nevyhovovala, a během renesance došlo k návratu ke klasickým jazykům (Bozděchová, Současná terminologie 83). Pobělohorské období však znamenalo ztrátu kontinuity ve vývoji českého odborného stylu jako takového, na kterou se navázalo až s národním obrozením, kdy snaha vyjadřovat česky nejrůznější pojmy vedla k rozvoji terminologie ve všech oborech (Čechová 209). Během národního obrození se odborné výrazy často překládaly nebo přejímaly z dalších slovanských jazyků, což na určitou dobu upozadilo latinu a řečtinu. Ve 20. století však v češtině termíny z klasických jazyků opět převažovaly a od 80. let svůj vliv prosazuje angličtina (Bozděchová, Současná terminologie 85). Také první překlady jednotlivých slov z latiny se věnovaly právě odborným názvům, především z oblasti řemesel. První terminologické slovníky, v nichž byla terminologie doplňována uměle vytvořenými slovy, pocházejí již ze 14. století a od 19. století vycházely ve stále větším počtu, a česká terminologie se tak začala ustalovat (Poštolková, O české terminologii 13 – 14). Zdrojem medicínské terminologie byly také klášterní knihovny, které obsahovaly spisy zaznamenávající diagnostické a léčebné postupy, především užívání bylin a praktiky lidových léčitelů. Informace o názvech nemocí poskytují také zápisy z úmrtních matrik, které zaznamenávaly příčiny smrti v latině nebo v němčině a někdy dodávaly také přesnější příznaky nemoci (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 28, 29). Všechny tyto vlivy po staletí formující podobu odborné slovní zásoby jsou patrné i dnes.

3.2 Definice termínu

Snaha lingvistů zabývajících se terminologií se soustředila mimo jiné také na pokus definovat termín a jeho hlavní rysy. V rámci tradiční terminologie se autoři shodují na tom, že termín by měl být jednoznačný, výstižný, neemotivní a stručný a měl by mít jasnou definici, která platí všude (Pacovský a Sucharda, *Jazykozpyt medicíny* 16). Kufnerová a kol. tvrdí, že termín je vysoce autonomní jednotka nezávislá na kontextu (Kufnerová 90). Termín pojmenovává jasný, správně definovaný koncept. Jednomu pojmu by měl odpovídat jeden termín, který by neměl mít synonyma (Temmerman 23). Tento stav by byl ideální, nicméně není dosažitelný (Poštolková, *O české terminologii* 79). Definici vytvořenou tradiční terminologií do jisté míry popírají již zmínění autoři Rita Temmerman a Robert Dubuc. Temmerman cituje Juana C. Sagera, podle kterého „by termíny měly být zkoumány jako součást textu, ne jako na kontextu nezávislé jednotky“ (Temmerman 23). Také Cabré zdůrazňuje vedle klasických relevantních kritérií pro termíny (stručnost, přesnost a vhodnost) také komunikační roli termínu a přidává kritérium další – termín musí vyhovovat právě komunikaci (Cabré 47). I překladateli usnadňuje práci, pokud je termín vázaný na kontext. Nejtěžším úkolem je překlad nové terminologie, především termínů, které se vyskytují úplně bez kontextu nebo je kontext jen omezený a které se často v textu objeví pouze jednou (Newmark 152). Je složité dosáhnout naprosté jednoznačnosti termínu, protože jeho význam se může lišit v závislosti na oboru, ve kterém se používá. V tomto ohledu je možné hovořit o „terminologické homonymii“, u které význam slova definuje obor, ve kterém je použito (Poštolková, *O české terminologii* 24). Jako příklad terminologického homonyma uveďme termín *exposure* : *expoziční*, který může znamenat:

- (1) předměty vystavené na výstavě
- (2) exponování materiálu, osvit ve fotografii
- (3) úvodní část díla v literatuře nebo úvodní část fugy
- (4) míra ozáření, kterému je daný objekt vystaven
- (5) orientace svahů apod. vzhledem ke světovým stranám⁵

⁵ Kraus, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006

Bozděchová ve své publikaci nastiňuje také problematiku samotného používání označení „termín“ vs. „odborný termín“ a „terminologie“ vs. „odborná terminologie“. U dvouslovných výrazů se pravděpodobně jedná o snahu atributem „odborný“ přesněji vymezit význam termínu, výraz „odborná terminologie“ poté vznikl analogicky (Bozděchová, Současná terminologie 35).

V rámci této práce budou především tradiční pojetí termínu a požadavky, které jsou na něj kladeny, konfrontovány s praktickými příklady. Práce se pokusí poukázat na podmínky, za kterých jsou některé výše zmíněné definice aplikovatelné.

3.3 Druhy termínů

Bozděchová nabízí přehled pojmenování typů prostředků odborného stylu různých českých i zahraničních autorů, kteří termíny rozdělují například na oborové, mimooborové a mezioborové (polotermíny), které jsou slaběji terminologizované a mají širší význam (Bozděchová, Současná terminologie 36). Běla Poštolková podobné kategorie nazývá oborové termíny, všeobecné odborné výrazy a sousloví a termíny přejaté z běžného jazyka, které vznikly procesem terminologizace (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 17). Podle míry jejich terminologizace lze pak odborné výrazy dále zařazovat mezi termíny, profesionalismy a slangové výrazy, mezi nimiž nejsou pevně vymezené hranice (Čechová 219). Zahraniční autoři hovoří dle stupně terminologizace o vysoce odborných („highly technical“), odborných („technical“) a subodborných („subtechnical“) termínech nebo o termínech odborných a neodborných (terminologizovaná slova z běžného jazyka) (Bozděchová, Současná terminologie 38). Sama autorka však uvádí, že v obou jazycích jsou hranice mezi odborností a neodborností termínu vymezené nejednotně, a dodává, že jednotné není ani samotné užití slova „odborný“ / „technical“ (Bozděchová, Současná terminologie 39). Do poslední kategorie (mezioborových termínů podle Bozděchové nebo termínů z běžného jazyka podle Poštolkové) spadají následující příklady:

clinical benefit : klinický benefit

endpoint : *cíl*

safety profile : *profil bezpečnosti*

adverse event : *nežádoucí událost*

side effect : *vedlejší účinek*

Termín je zde ustálený v rámci oboru, je definován konvencí (Čechová 219). Zvýrazněná slova se vyskytují v běžné slovní zásobě i napříč obory a v angličtině i češtině jim oborovou platnost dodává teprve modifikace přívlastkem. Kromě obecného významu *prospěch* může slovo *benefit* představovat finanční nebo zaměstnaneckou výhodu, teprve přívlastek *clinical / klinický* jej zužuje na jeden z parametrů, podle kterých se v klinických studiích hodnotí účinnost zkoumaného léku. Klinický benefit, respektive *míra klinického benefitu (clinical benefit ratio)*, může být jedním z *cílů (endpoints)* studie. Primární význam slova *endpoint* je *koncový bod*. V chemii se jedná o stav, kdy při titraci změní indikátor barvu (*koncový bod* – někdy se však výraz nechává nepřeložený), dle definice v klinických studiích se může jednat o *parametr studie*, odborníky však v češtině bývá běžně používán překlad *cíl* (primární a sekundární). *Profil* může představovat:

- (1) tvář, pohled ze strany, obrys
- (2) tvar obrysu příčného předmětu
- (3) v dopravě prostor, který musí být zachován volný k průjezdu vozidla
- (4) utvářenost charakteru, názorů
- (5) vylíčení osobnosti, literární portrét⁶

V jednotlivých oborech se pak může specifikovat, například v geologii na průřez, v architektuře na obrysovou linii řezu nebo v psychologii na osobnostní profil. V medicíně ve spojení s adjektivem *bezpečnostní* vzniká označení pro souhrn informací o bezpečnosti produktu. *Bezpečnostní profil* zahrnuje například seznam *vedlejších účinků (side effects)* a *nežádoucích událostí (adverse events)*. Ze slov

6 Kraus, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006.

s natolik obecným významem jako jsou *účinky* a *události* se tak v kontextu oboru vytvářejí specializované termíny.

Termíny je dále možné rozdělovat na víceslovné, jednoslovné, zkratkové nebo složené, což je rozdělení, které aplikuje například Bozděchová, která si všímá v první řadě víceslovných termínů, v češtině velmi frekventovaných, které označuje jako terminologické kolokace (Bozděchová, *Současná terminologie* 7). Kolokacemi se zabývá také Robert Dubuc, který je definuje jako terminologické fráze složené ze dvou nebo více termínů, které se obvykle objevují v kombinaci a které jsou považovány za terminologické jednotky, protože se jedná o výrazy specifické pro obor (Dubuc 71). V tiskových zprávách informujících o registraci nového léku se často objevují kolokace typu:

to gain approval : získat schválení

to submit application : podat žádost

Kolokace se však neomezují pouze na verbální fráze. Mezi nominálními frázemi můžeme najít například:

Medical Affairs Programme : program pro lékařské záležitosti

regulatory approval process : proces schválení regulačními orgány

Terminologickým kolokacím/frázím a jejich vzniku se bude obsáhleji věnovat kapitola o vytváření termínů.

Dubuc identifikuje v rámci definice termínu termíny jednoduché (jednoslovné výrazy), složené (dvě nebo více slov, která označují jeden koncept, přičemž eliminací jednoho ze slov by došlo ke změně celku) a již zmíněné terminologické fráze (takové, které se ve slovnících neuvádějí jako hlavní heslo a které jsou charakteristické pro daný obor) (Dubuc 5). Mezi jednoduché termíny řadíme slova jako:

therapy : terapie

tumour : nádor

incidence : incidence

Mezi složené termíny patří:

single-use injection device : předplněná injekční stříkačka (někdy také předplněné pero)

subcutaneous administration : podkožní/subkutánní podání/administrace

pathological complete response : kompletní patologická odpověď

V tomto případě teprve kontext definuje, zda se jedná o termín či o slovo z běžné slovní zásoby. Pokud příjemce textu nemá k dispozici kontext, při vynechání některého z premodifikátorů se škála možných výrazů samotného nuklea značně rozšiřuje. Například žádná ze slovníkových definic slova *administrace* neodkazuje na způsob podání léku:

(1) hospodářský a provozní útvar vydavatelství určený k rozšiřování novin a časopisů

(2) správa, řízení vedení apod.

(3) chod, práce, výkon úřadů

(4) centrální správa, využívání, udržování a zabezpečení informačního počítačového systému⁷

Stejně tak *response / odpověď* je ve svém primárním významu odpovědí na otázku, nikoliv reakce organismu na léčbu. Velmi široký význam má i substantivum *device*. V tomto případě je překlad specifitější než originál. Pojem *device* může představovat jakékoliv zařízení nebo přístroj, v češtině se však v tomto případě označí přímo jako *injekční stříkačka*. I tady však platí, že vynechání adjektiv by změnilo koncept slova *stříkačka*. Tento popsany jev se nazývá terminologizace a podrobněji se mu věnuje kapitola 5.5.

Cabré termíny rozděljuje podle formy, funkce, významu a původu. Z hlediska formy podle počtu morfémů na jednoduché (*cell* : buňka, *dose* : dávka) a složené

7 Kraus, Jiří. Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2006.

(*cellular* : *buněčný*, *dosing* : *dávkování*), podle typu morfémů na odvozené pomoci afixů (*inhibitor* : *inhibitor*, *treatment* : *léčba*) nebo na kompozita více lexikálních morfémů (*endpoint* : *cíl*, *healthcare*⁸ : *zdravotní péče*), dále stejně jako Dubuc na terminologické fráze a dále pak na zdánlivě jednoduché termíny, které jsou však komplexní (akronymy atd.) Podle funkce, kterou mají v textu, je dělí na jednotlivé slovní druhy. Ze sémantického pohledu jsou podle Cabré termíny klasifikovány do skupin jako objekty, činnosti, vlastnosti nebo vztahy. S ohledem na jejich vznik rozlišuje termíny vzniklé derivací nebo konverzí aplikováním pravidel daného jazyka nebo přejímáním z jiných jazyků (Cabré 85 – 88). Dalším typem rozdělení může být tedy vymezení termínů na přejaté a termíny domácího původu. Cabré je dělí na takzvané neoklasické výpůjčky, které pocházejí s řečtiny a latiny, na „opravdové“ výpůjčky z dalších, živých jazyků, a na výpůjčky z geografických a sociálních dialektů nebo z jiných oborů, ty však nejsou považovány za výpůjčky v pravém slova smyslu (Cabré 88)⁹. Jako příklad neoklasických výpůjček uveďme:

neoadjuvant chemotherapy : *neoadjuvantní chemoterapie*
anthracycline : *antracyklin*

V tomto příkladu se vyskytuje jak latinský, tak řecký původ slov. Slovo *adjuvant* / *adjuvantní* pochází z latinského „*adjuvans*“ a v kombinaci s prefixem řeckého původu „*neo*“ tvoří adjektivum označující léčbu, která probíhá před operací. *Chemotherapy* / *chemoterapie* je složená ze slov „*terapie*“, které má původ v řeckém „*therapeia*“ a prefix „*chemo*“ odkazuje na spojitost s chemií nebo s chemicky vyvolanou reakcí.

U termínů, které jsou velmi specializované, převažují spíše internacionalismy, zatímco texty populárně naučného charakteru upřednostňují spíše domácí podoby termínů (Bozděchová, *Současná terminologie* 91). Vzhledem k nynější dominanci angličtiny na poli vědy a techniky jsou v ostatních jazycích včetně češtiny nejfrekventovanější výpůjčky právě anglické. V případě češtiny se často jedná o kalky, ale i o slova přejatá bez adaptačních změn. (Bozděchová,

⁸ Ortografická varianta je také *health care* nebo *health-care*.

⁹ Viz kapitola Terminologizace a determinologizace.

Současná terminologie 72). Jedná se například o slova jako *screening*, jehož domácí podoba *vyšetřování* není příliš častá. V psychologické literatuře zase není jednotný způsob, jak překládat koncept *well-being*. Je možné setkat se s překladem jako „pocit osobní pohody“, „životní spokojenost“ nebo „subjektivní blaho“ (Herdman 437), častěji se však používá anglická forma. Dále je v mluvě především farmaceutických firem možné slyšet o *patient flow*, tedy o „toku pacientů“, kde se zároveň jedná o výpůjčku mezioborovou, pravděpodobně odvozenou od finančního termínu „cash flow“, toku peněz. Zajímavý je také termín z ošetrovatelství *noncompliance* definovaný jako „chování osoby anebo pečovatele, které neodpovídá zdraví podporujícímu nebo léčebnému plánu“ (Herdman 285). Tento výraz se do češtiny přejal bez adaptačních změn, nicméně dochází k jeho adaptaci samotnými uživateli, protože je často z úst lékařů a zdravotních sester možné slyšet varianty jako „(ne)kompliance“ nebo „nonkompliance“¹⁰.

Jako případ kalku uveďme *syndrom ruka-noha – hand-foot syndrome*. Přestože český termín plně neodpovídá gramatickým pravidlům (přirozenější je určit syndrom prostřednictvím neshodného přívlastku jako například *syndrom karpálního tunelu* nebo *syndrom opuštěného hnízda*), upřednostňuje se tento kalk, nikoliv odbornější verze termínu – *palmoplantární erytrodysestézie*. I zde se setkáváme s tím, že v textech určených pro pacienty by odborný název představoval překážku v pochopení.

Do výpůjček spadají také takzvaná citátová slova, například „diagnostika *in vitro*“ nebo „karcinom *de novo*“.

Na závěr této kapitoly ještě zmiňme, že medicínské termíny mají svou vlastní kategorizaci, která se dále dělí podle oborů. Uveďme například MKN 10 (Mezinárodní klasifikace nemocí)¹¹, která obsahuje kódy všech oficiálně uznávaných nemocí, TNM, který klasifikuje nádory¹², nebo Systém ošetrovatelských diagnóz –

¹⁰ Osobní konzultace se zdravotní sestrou

¹¹ Číslo 10 označuje desátou revizi.

¹² T: tumor; N: nodulí (uzliny); M: metastáze.

NANDA¹³ – která slouží především zdravotním sestřám (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 120).

¹³ Systém ošetrovatelských diagnóz vypracovala North American Nursing Diagnosis Association (NANDA).

4. EKVIVALENCE

4.1 Úplná ekvivalence

Stejně jako v syntaktické rovině překladu i při překladu terminologie platí, že má být zachován obsah výchozího textu, který ale musí být vyjádřen formami, které jsou přirozené adresátovi cílového textu (Cabré 48). Dubuc uvádí, že pro určení ekvivalence termínů je důležité věnovat pozornost takzvané „textové shodě“ – najít ve výchozím i cílovém jazyce dostatečný kontext, ve kterém se termín objevuje (Dubuc 10). Při překladu terminologie je možné najít příklady, kdy má termín výchozího jazyka plně ekvivalentní protějšek i v cílovém jazyce. Úplnou ekvivalenci definuje Robert Dubuc jako situaci, kdy mají oba termíny stejný význam a používají se stejným způsobem (Dubuc 85). V takovém případě se pak jedná pouze o substituci termínů. V našich textech se o plně ekvivalentní protějšky jedná především u termínů souvisejících s popisem onemocnění nebo léku:

human epidermal growth factor receptor 2 : receptor pro lidský epidermální růstový faktor 2

HER2 dimerisation inhibitor : inhibitor dimerizace HER2

HER2-positive : HER2 pozitivní

recombinant DNA-derived humanised monoclonal antibody : humanizovaná monoklonální protilátka odvozená z rekombinantní DNA

tyrosine-kinase inhibitor : inhibitor tirozinkinázy

Všechny tyto termíny splňují Dubucovu definici úplné ekvivalence. Při překladu zůstává zachována i gramatická kategorie slov, v souladu s typologií jazyka se v některých případech mění pouze pořadí jednotlivých elementů v terminologické frázi. Například ve spojení *recombinant DNA-derived humanised monoclonal antibody* je řídicí člen této fráze „humanised monoclonal antibody“ premodifikovaná „recombinant DNA-derived“. V češtině se tato premodifikace použije jako přívlástek na konci spojení. Stejný postup se opakuje i u *inhibitorů* a receptoru pro *lidský epidermální růstový faktor 2*.

4.2 Částečná ekvivalence

Ne vždy se však v terminologii jedná o úplnou shodu obsahu i formy termínu ve výchozím a cílovém jazyce. Podle definice Milana Hrdličky je termín „pojem, který není vázán na určitý jazyk a v různých jazycích může být vyjádřen různě“, například jednoslovný termín může být překládán souslovím nebo naopak (Hrdlička 69). V medicínských textech se vyskytuje například výraz *biofeedback* : *biologická zpětná vazba*. Vzhledem k poměrně rozšířenému použití slova „feedback“ je možné termín *biofeedback* i v medicínských textech používat v anglické formě bez jakýchkoliv adaptačních změn, pokud však k překladu dojde, má formu trojslovného spojení: *biologická zpětná vazba*. Důležitá je zde pozice premodifikujících adjektiv, která je jasně daná. Nelze použít pořadí „zpětná biologická vazba“, protože původní ustálená kolokace je „zpětná vazba“, ke které je přidán shodný přívlastek „biologická“.

Mezi další termíny, které angličtina dokáže na rozdíl od češtiny vyjádřit jednoslovně, patří:

inpatient : *hospitalizovaný pacient* (Bentzen 278)

outpatient : *ambulantní pacient* (Bentzen 303)

Zatímco v angličtině stačí k vyjádření skutečnosti sémantický obsah prefixů „in“ a „out“, čeština se musí uchýlit k premodifikaci shodným přívlastkem.

V protokolech klinických studií se zase setkáváme s výrazem *trial site*, který je v češtině specifikován dokonce čtyřslovným spojením *místo provádění klinického hodnocení*. Stejně tak se se anglický termín *vial* specifikuje premodifikujícím adjektivem: *injekční lahvička*. V některých případech, například při překladu dotazníků, se mohou vyskytnout problémy s místem v kolonkách. Jak vidíme, anglická slova nebo sousloví mohou být velmi krátká a může dojít k problémům s grafickou stránkou překladu. Nejpříjemnějším řešením v takových situacích bývá použití zkratky, ta však nemusí být za každých okolností v cílovém jazyce srozumitelná (Budin a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II,

526)¹⁴, proto je možné uchýlit se například k poznámce pod čarou, obzvlášť pak tam, kde je příjemcem textu laik, nejčastěji pacient.

I Dubuc uvádí jako další příklad ekvivalence ekvivalenci částečnou, kdy termín ve výchozím jazyce někdy zahrnuje pouze část ekvivalentu v jazyce cílovém, neboť různé jazykové komunity pojmenovávají koncepty na základě své zkušenosti, která se může lišit (Dubuc 86). S částečnou shodou je možné se setkat například u metaforických a polysemních termínů, které nejsou v medicíně neobvyklé, nebo s takzvanými „false friends“, které mohou mít podobnou fonetickou a lexikální formu, ale významově se liší (Montal Resurrecció a Gonzáles Davies 174). Matoucí může být například termín *sponsor*, který v kontextu medicíny nemusí představovat sponzora, ale *zadavatele* studie.

Terminologický problém může představovat například i fakt, že pokud není daný obor v zemi výchozího i cílového jazyka rozvinutý na stejné úrovni, nemusí být názvosloví zpočátku ustáleno a pro jeden termín může existovat více výrazů (Hrdlička 71). Takovým příkladem je i pojem *compassionate use*, který znamená podání dosud neregistrovaného léku pacientovi, u něhož byly všechny dostupné léčebné možnosti vyčerpány. Běžnější variantou překladu je dnes *podání ze soucitu*, stále je však možné najít i variantu *soucité podání* nebo *soucité užití*¹⁵. U tohoto termínu můžeme zmínit problematiku požadavku na neemotivnost odborného vyjadřování, kterou lze u podobných případů pozorovat jen v rámci oboru, při čemž mimo něj mohou být velmi příznaková (Čechová 219). Výrazy jako *soucité podání* nebo *podání ze soucitu* mohou na příjemce, který není s tématem seznámen, působit až nepřírozně.

Jedním z důvodů této terminologické diskrepance mezi jazyky je také fakt, že v nedominantních jazycích se názvy pro nové koncepty „importují“ z jiných kultur (Dubuc 150). Jak uvádí autoři publikace *Jazykozpyt medicíny*, oba lékaři, ne každý termín má svůj jasný český ekvivalent, který by byl srozumitelný dokonce i pro odborníky, a v důsledku toho, že čeština je na poli vědy a techniky minoritním jazykem, jeho hledání se v českém jazykovém prostředí opožděje, a proto vedle sebe

¹⁴ Přestože Budin a Wright se v tomto případě odkazují na softwarovou terminologii a lokalizaci, tyto poznatky je možné aplikovat i na určité typy medicínských textů.

¹⁵ např. na stránkách Státního úřadu pro kontrolu léčiv (<http://www.sukl.cz/>)

často existuje domácí a přejatý výraz, anebo se názvoslovné substantivum doplňuje upřesňujícím adjektivem (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 44). Podle rozdělení Ivany Bozděchové se tato slova řadí mezi takzvaná terminologická synonyma, která se považují za synonyma absolutní (Bozděchová, Současná terminologie 92). Dalším příkladem jsou dva možné způsoby podání léku, které mají jak domácí, tak přejatou verzi:

intravenous administration : intravenózní/nitrožilní podání

subcutaneous administration : subkutánní/podkožní podání

V případě, že jsou termíny z různých jazyků pouze částečně shodné, je možnost použít je se stejným významem a ve stejném kontextu omezená (Dubuc 90). Při překladu je tedy nutné brát v úvahu druh textu, ve kterém se termín vyskytuje. Na druhou stranu ale právě odlišná stylistická kvalita mezinárodních a domácích termínů napomáhá diferenciaci odborných a popularizačních textů (Poštolková, O české terminologii 78). U terminologických synonym zmiňme ještě strukturní a obchodní názvy léků jako *trastuzumab – Herceptin*, *pertuzumab – Perjeta* nebo *T-DMI – Kadcyła*. Tyto názvy bývají ve výchozím i cílovém jazyce totožné, v některých případech dochází pouze k ortografickým úpravám. Také slova řeckého a latinského původu, která jsou univerzální, se v cílovém jazyce obvykle přizpůsobí ortografickým konvencím (Budín a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II, 522), v češtině se například eliminuje koncová samohláska *-e* nebo se hlásková skupina *-ph* změní na *-f*, např.: *cyclophosphamide : cyklofosfamid*.

S dalším problémem je možné se setkat také v případech, kdy pro určitý jev existuje ve výchozím jazyce laické i odborné pojmenování, zatímco v cílovém jazyce se vyskytuje pouze jeden termín či naopak (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 242). Například v češtině se používá jak všeobecně známý výraz *zánět slepého střeva* (popřípadě slangově „slepák“), tak odborný termín *apendicitida*, zatímco angličtina zná pouze termín *appendicitis*. Mezi lékaři se sice používá výraz „appy“, ten však označuje apendektomii, tedy operaci slepého střeva, nikoliv samotný zánět. Zkracování operačních procedur nebo vyšetřovacích metod je ostatně v lékařském slangu poměrně časté, jako český příklad si uveďme *sono* pro *sonografické vyšetření* (Doležal 134).

Zcela ekvivalentní nemůže být ani psaní malých a velkých písmen. Velká počáteční písmena slov (nejčastěji obecných podstatných jmen) ve větě jsou v angličtině akceptovatelná, zatímco v některých jazycích včetně češtiny je jejich použití nevhodné (Budín a Wright, *Handbook of Terminology Management*, Sv. II, 529):

NEOSPHERE trial, a Phase II neoadjuvant study : NEOSPHERE, neoadjuvatní studie fáze II

Nutné je při psaní velkých písmen samozřejmě reflektovat pravidla cílového jazyka pro psaní velkých písmen u názvů:

Antonio Breast Cancer Symposium : Sympóziu karcinomu prsu v San Antoniu

4.3.1 Determinace kulturním kontextem

I v odborném překladu je v některých typech textů nutné vyřešit otázku převodu kulturně specifických reálií, z nichž nejtypičtější zástupce představují měrné jednotky nebo názvy institucí (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 177). Například je běžné převádět libry na kilogramy a stopy na centimetry (to se týká především překladů dotazníků pro pacienty nebo návrhů studií). Při převodu měrných jednotek se překladatel řídí jasnými pravidly, problematičtější je však překlad kulturně specifických institucí nebo dokonce povolání. Překladatel se může potýkat s termíny, které mají v obou jazycích rozdílný konotační nebo denotační význam (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 173). V anglických textech se velmi často vyskytuje výraz *family doctor*. Velký lékařský slovník jako definici *rodinného lékaře* uvádí: „lékař vykonávající základní léčebně-preventivní péči v oboru všeobecného a dětského lékařství. Instituce r. l. existuje v některých zemích. Výhodou je znalost rodinného prostředí, návyků i event. vrozených dispozic či chorob.” Přestože lékařský slovník sestavený Nielsem Bentzenem v překladu MUDr. Beneše, Seiferta a Struka uvádí jako překlad *rodinný lékař*, má toto sousloví

v českém prostředí jinou konotací než v angličtině, a proto se tento termín obvykle překládá spíše jako *všeobecný lékař*. Stejný slovník jako synonymum *family doctor* uvádí *general practitioner*, jenž výkladový slovník definuje: „lékař, který se nespécializuje na konkrétní oblast v medicíně, ale má svou praxi, ve které léčí všechny druhy nemocí.“¹⁶ Jedná se tedy o situaci, kdy kvůli odlišnému kulturnímu prostředí mají terminologická synonyma v cílovém jazyce pouze jeden ekvivalent.

Další z funkcí ve zdravotnictví, která v českém prostředí nemá svůj přesný protějšek, je *nurse director* (Herdman 429). Objevují se sice výrazy jako *ředitel/ka ošetrovatelské péče*, *ředitel/ka ošetrovatelství*, *náměstek/náměstkyně pro ošetrovatelskou péči* nebo *manažer/ka nelékařských oborů*, přesto se však tato funkce nejčastěji popisuje výrazem *hlavní/vrchní sestra*. Podobný případ je *nurse leader*. Návrhy jako *sestra v roli lídra* nebo *lídr v ošetrovatelství* se v praxi příliš neujaly, používá se spíše označení *vedoucí / vrchní sestra*. (Herdman 429). S těmito pojmy se nejčastěji setkáváme například v brožurách určených pro pacienty, které popisují postupy při diagnóze a léčbě onemocnění. Jak je zřejmé, uměle vytvořené výrazy často do profesní mluvy neproniknou, a sami uživatelé jazyka si zvolí termín, který je pro ně nejpřirozenější.

4.3.2 Překladatelské postupy při částečné ekvivalenci

Překladatelé mají k dispozici několik postupů, jak rozdíly v míře shody mezi výchozím a cílovým jazykem vyřešit. Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies mezi ně uvádějí například generalizaci, kdy se pro termín najde vhodné hyperonymum, opačný postup – specifikaci – nebo hledání výrazu s podobnou charakteristikou (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 178). Poslední zmíněný postup lze aplikovat například při adaptování dotazníků a brožur pro pacienty, konkrétně například na již zmíněný překlad sousloví *family doctor* jako *všeobecný* nebo *obvodní lékař*. Příkladem specifikace je překlad výrazu *regulatory authority*, úřadu v jehož kompetenci je například registrace a úhrada léčiv a zdravotnických prostředků. V češtině bývá *kontrolní úřad/regulatorní orgán* často nahrazován přímo konkrétním

¹⁶ Collins English Language Dictionary: „a doctor who does not specialize in any particular area of medicine, but who has a medical practice in which he or she treats all types of illnesses.“

pojmem *Státní ústav pro kontrolu léčiv*. U některých typů textů jejich autor dokonce předpokládá, že překlady budou adaptovány podle reálií konkrétních států, ve kterých bude text používán, a záměrně tedy pro některá označení volí vágnější pojmenování typu *decision makers* nebo *stakeholders*. První příklad zahrnuje všechny složky, které se podílejí na rozhodování, zda a za jakých podmínek bude lékařský prostředek dostupný pacientům, v českém prostředí tedy vládu, Státní úřad pro kontrolu léčiv a pojišťovny. Druhá ukázka, *stakeholders*, není používána ve významu kapitálových účastníků, ale odkazuje na všechny partnery zúčastněné v daném úkonu, v léčbě se tedy jedná o pacienty, lékaře, zdravotní sestry, pathology v laboratořích i plátce péče. V češtině se objevují varianty překladu jako *zúčastněné strany*, *všichni zúčastnění* nebo pouze *partneři*.

U částečné ekvivalence navrhuje Poštolková vysvětlení příslušných termínů a to například použitím synonyma uvedeného v závorkách či pomlčkách, opozitním výrazem, analogií nebo vedlejší větou (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 41 – 44). Tato řešení se často uplatňují v textech, které nejsou určeny pro odborníky, anebo v případech, kdy se nový termín v odborné slovní zásobě teprve začíná používat, a to jak v jazyce, ve kterém text vznikl, tak i v jeho překladu. Příklad z tiskové zprávy:

Most common severe side effects were neutropenia (low white blood cell count)... : Nejčastější vážné vedlejší účinky byly neutropenie (nízká hladina bílých krvinek)...

in neoadjuvant (pre-surgery) setting : v neoadjuvantní (předoperační) léčbě

HER dimerisation (pairing) : dimerizace (párování) HER2

Dále je možné narazit na problémy při překladu synonym. Ve výchozím jazyce může pro vyjádření jednoho konceptu existovat několik slov, cílový jazyk však nemusí disponovat dostatečným množstvím ekvivalentních synonym (Budin a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II, 526). Příklad, který v překladu medicínských textů představuje problém, je dvojice *serious* a *severe* ve spojení *serious adverse events* a *severe adverse events*. V běžném použití se jedná o synonyma:

*severe: něco nepříjemného a nežádoucího*¹⁷

*serious: (1) problémy nebo situace, které jsou velmi nepříjemné,
způsobují obavy nebo strach*

*(2) záležitosti, návrhy, myšlenky atd., které jsou natolik důležité,
že si zaslouží pečlivé zvážení*¹⁸

Serious adverse events jsou poměrně jasně definované¹⁹ a mají i svůj český ekvivalent: *závažné nežádoucí účinky*. Potíže nastávají při rozhodování, jaké adjektivum použít pro překlad *severe adverse events*, jestliže je český ekvivalent *závažný* již „obsazen“ oficiálním termínem. Budin a Wright doporučují následující postupy: 1) převzít stejný termín pro různé kontexty; 2) odlišit je přidáním doplňujícího adjektiva nebo vysvětlením; 3) použít výpůjčku („loan word“) (Budin a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II, 526). Odborníci²⁰ se shodují, pro *severe adverse events* všeobecně uznávaný český ekvivalent neexistuje a jako překlad navrhuji *těžké nežádoucí události*. V textu je pak však nutné podat doplňující vysvětlení, protože se rozhodně nejedná o ekvivalent k *závažným nežádoucím událostem*. Podobně jako u termínů přejatých z jiné kultury i v takovém případě je možné očekávat, že mezi samotnými uživateli jazyka se postupem času termín vžije a ustálí.

Samostatnou problematiku pak z hlediska ekvivalence představuje překlad zkratk. V češtině se vyskytují jak zkratky latinské, tak vzhledem k dominanci angličtiny v odborné sféře i zkratky anglické. Jednou z otázek je, zda a eventuálně v jakých případech zkratky přejímat v původní podobě a kdy je překládat. Texty

¹⁷ Collins: “something bad or undesirable that is very great in degree”

¹⁸ Collins: “(1) problems and situations that are serious are very bad and cause people to be worried or afraid. (2) Serious matters, suggestions, ideas, etc. are important enough to deserve careful and thoughtful consideration.”

¹⁹ Závažné nežádoucí účinky jsou takové, které „mají za následek smrt, ohrozí život, vyžadují hospitalizaci nebo prodloužení probíhající hospitalizace, mají za následek trvalé či významné poškození zdraví nebo omezení schopností nebo se projeví jako vrozená anomálie či vrozená vada u potomků. (§3 odst.4 písm.a)“ <http://www.sukl.cz/leciva/co-jsou-nezadouci-ucinky-leciv> (29.11. 2014)

²⁰ MUDr. Robert Pytlík, emailová komunikace

použité pro analýzu v této práci nabízejí v oblasti iniciálových zkratk a akronym poměrně bohatý materiál, a proto je jim věnována samostatná kapitola.

Často dochází k situacím, kdy termín vytvořený z cizího slovního základu nemá svůj český ekvivalent vůbec (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 24), jedná se tedy o shodu nulovou a je nutné tuto mezeru vyplnit. Této problematice se práce věnuje v kapitole o neologismech v terminologii.

5. POSTUPY TVOŘENÍ TERMÍNŮ

Rozvoj terminologie vždy souvisí s pokrokem v daném oboru. Pokrok v různých vědních oborech se odráží na pronikání původně velmi odborných a specifických termínů do širšího povědomí. Stejně jako medicína reaguje na objevení dosud neznámých virů nebo bakterií novými léky nebo očkovaním, jazyk reaguje na nové koncepty vznikem nových slov. Vznikají nejen názvy nově objevených nemocí a posléze jejich léčby, ale také názvy pro způsoby diagnostiky nebo pro nové technologie. Například oxid dusný pojmenoval *rajský plyn* sir Humphrey Davy, když byly objeveny jeho anestetické účinky (Schreiber 67). Výše použitý výraz *anestetický*, potažmo *anestézie – anaesthesia* se v anglické slovní zásobě objevil v roce 1731. Dále David Crystal uvádí příklady jako *thyroid – štítná žláza* (18. století), *chromosome – chromozom* (19. století) nebo *hormone – hormon* (20. století) (Crystal, *The English Language* 211). V souvislosti s vývojem léčby karcinomu prsu se objevily nové termíny jako *HER2-positive breast cancer / HER2 pozitivní karcinom prsu* (zkracovaný jako *HER2+ BC*), při čemž *HER2* představuje zkratku pro *human epidermal growth factor receptor 2 / receptor 2 pro lidský epidermální růstový faktor*, z něhož byla odvozena další pojmenování, například *Herceptin* (lék). S tímto oborem se rozvíjejí i metody diagnostiky, v rámci které existují termíny jako *FISH (fluorescence in situ hybridization : fluorescenční in situ hybridizace)* nebo *SISH (silver in situ hybridization : in situ hybridizace s impregnací stříbrem)*.

Nové koncepty často bývají pojmenovány po svém objeviteli, a vznikají tak eponyma, která se nejčastěji používají u pojmenování symptomů, syndromů, chorob, léčebných metod a operačních postupů, ale také u anatomických názvů (Bozděchová, *Současná terminologie* 100). Mezi velmi známé příklady patří *Alzheimer's disease / Alzheimerova choroba* nebo *Eustachian tube / Eustachova trubice*. V případě eponym se při překladu obvykle jedná o úplnou ekvivalenci, diskrepance se ale může objevovat u skloňování některých cizích vlastních jmen. Příkladem je *Kaplan-Meier analysis / Kaplan-Meierova analýza hodnotící přežití*²¹, která v některých textech bývá uváděna bez přivlastňovací formy vlastního jména jako *Kaplan-Meier analýza*.

²¹ Někdy se také uvádí jako Kaplan-Meier estimator nebo product limit estimator / Kaplan-Meierův odhad funkce přežití.

Technická a vědecká inovace však nemusí být jediný důvod pro vznik nových termínů. Další příčinou může být změna postojů k danému termínu a nový termín tedy může vzniknout, aby přejmenoval již existující koncept, nebo se nové termíny objevují s potřebou zefektivnit komunikaci, v důsledku čehož dochází například k lexikalizaci frází na složeniny, nebo jsou složená slova naopak zkracována, v některých případech až na formu akronymů, případně jsou latinské výrazy nahrazovány domácími a odborné termíny popularizovány prostřednictvím metafory (Dubuc 134). I tyto způsoby utváření termínu budou v této části práce popsány.

Termíny jsou „jednotky, které slouží k tomu, aby usnadňovaly přenos medicínských znalostí především ve specializovaných kontextech“²² (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 251). Aby tohoto cíle dosáhly, musí splňovat jistá kritéria, například musí být co nejstručnější (příliš dlouhé termíny sami uživatelé zkrátí), jazykově správné (dodržovat morfologická, ortografická a fonologická pravidla daného jazyka), s ohledem na motivaci by měly odrážet znaky konceptu, který označují, ideálně by měly být monosemní a měly by být schopny vytvářet odvozeniny (Dubuc 144 - 145).

Arthur Lewis Caso ve svém článku mezi nejproduktivnější druhy vytváření termínů zařazuje mimo jiné sémantických posun a kompozici (Caso 109). Tento poznatek je možné do velké míry aplikovat i na medicínskou terminologii. Do sémantických postupů zahrnujeme metafory a terminologizaci. Dále však následující kapitoly budou doplněny o termíny vytvořenými pomocí abreviace, o syntaktický způsob vytváření termínů (terminologické fráze) a o neologismy.

Vzhledem k tomu, že u kompozit je občas komplikované rozeznat hranici mezi prefixem latinského nebo řeckého původu a lexikálním kořenem, které mají ze syntaktického a onomaziologického hlediska stejnou povahu, a někteří autoři proto zahrnují prefixaci do kompozice (Bozděchová, Současná terminologie 167), nezabývá se tato práce derivací, nýbrž pouze kompozicí.

²² „... units of specialized knowledge meant to facilitate the organization and transmission of medical knowledge mainly in specialized contexts.”

5.1 Motivace termínů

Důležitou roli při vzniku termínů hraje motivace. Motivací nebo motivovaností se rozumí „úplná nebo částečná odvoditelnost významu pojmenování z jeho formy“ (Bozděchová, Současná terminologie 57). Peprník k tomuto tématu uvádí, že vztah mezi pojmem a jeho pojmenováním je arbitrární a nemotivovaný s výjimkou zvukomalebných citoslovcí, slov expresivních a slov s vnitřní formou, což jsou slova se sekundární motivací vyjádřenou například prostřednictvím morfémů (mezi které patří kupříkladu prefixy nebo morfémy poukazující na vztahy v kompozitech), oproti nim pak stojí takzvaná značková slova, která vnitřní formu nemají (Peprník 89). Sager termíny rozděluje na primárně a sekundárně vytvořené. Primární tvoření termínů je spojeno i se samotným vytvořením nového konceptu, při čemž tento druh tvoření nevyužívá žádný předchozí jazykový model, zatímco při sekundárním tvoření vznikají nové termíny pro již existující koncepty, například při převádění termínu do jiného jazykového společenství (Budin a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. I 27).

Druhy motivace je možné rozdělit na fonetickou²³, slovotvornou, sémaziologicko-onomaziologickou a motivaci slovních spojení (Filipec 36). Toto rozdělení nicméně neobsahuje jedinou možnou klasifikaci motivací, zmínit můžeme také etymologickou neboli původní motivaci slov, do které patří i obraznost, ta se však, jak tvrdí Bozděchová, v odborné slovní zásobě ztrácí. Jako důvody uvádí pronikání cizích a internacionálních názvů a pojmovost lexikálního významu termínů (Bozděchová, Současná terminologie 57). Eponyma zase představují propriální motivaci, která je na rozdíl od morfologické nebo sémantické motivace nejazyková. Často vedle sebe existují eponymické i neeponymické termíny, a vznikají tak eponymická synonyma. I tato motivace je však podle autorky na ústupu (Bozděchová, Současná terminologie 104).

Termín může, ale nemusí být motivován, například víceslovné termíny jsou motivované častěji než jednoslovné (Bozděchová, Současná terminologie 58). Absence motivace nebo rozdílná motivace je patrná právě u překladu. Jak se různá motivace slov ve výchozím a cílovém jazyce odráží na překladu, popisuje Milada

²³ Např. již zmíněná onomatopoická slova

Hanáková, která na příkladech francouzských termínů z oblasti geologie ilustruje fakt, že ve francouzštině jsou termíny motivované spíše sémanticky, zatímco v češtině převládá morfologická motivovanost, a je-li nutné některé aspekty originálních termínů v cílovém jazyce zachovat, děje se tak pomocí opisu, a český termín se tedy stává explicitnějším (Hanáková 47). Obdobný případ jsme již zmínili v kapitole o částečné ekvivalenci, ve které jsme uvedli termíny *inpatient* a *outpatient*, které jsou do češtiny překládány jako terminologické fráze: *hospitalizovaný pacient* a *ambulantní pacient*.

Podle Roberta Dubuca není motivace nezbytná, nicméně je užitečná, neboť může napomoci porozumění (Dubuc 42), jak ilustruje již zmíněný příklad *hand-foot syndrom* / *syndrom ruka-noha*. Velmi nápomocný může být také u nově vzniklých termínů, které doposud nejsou v odborné slovní zásobě tolik frekventované.

5.2 Kompozice

Kompozice je jeden z hlavních druhů vytváření nových slov, se kterým je možné se setkat jak v běžné, tak v odborné slovní zásobě, a to především díky jeho „kondenzovanému“ charakteru (Kvetko 27). Kompozice je v odborných textech poměrně hojně zastoupený způsob tvoření termínů, neboť jejich modelové utváření usnadňuje vyjádření složitého obsahu pojmů, které reprezentují (Bozděchová, Současná terminologie 70). Jejich původ je ve slovech, která ve slovní zásobě již existují. Může se jednat o kompozita vytvořená čistou kompozicí (mají jednodušší formální stavbu a jejich celkový význam je založen na lexikálních významech jeho jednotlivých členů) nebo komplexními postupy (kompozita se složitější formální stavbou), mezi které patří i sufixální nebo konverzní derivace (Bozděchová, Tvoření slov skládáním 12).

V terminologii jsou nejčastější kompozita vytvořená komplexními kompozičními postupy (mezi které patří také postupy derivačně-kompoziční a abreviačně-kompoziční), čistá kompozice se týká především substantivních termínů (Bozděchová, Současná terminologie 165) jako *pharmacology* : *farmakologie*.

Při skládání – kompozici vzniká spojením dvou slovních kmenů jedno slovo, které má novou sémantickou kvalitu, čímž mají kompozita velmi blízko ke

sruženým pojmenováním (Peprník 19). V angličtině existuje několik způsobů, jak určit kompozitum. Kompozita obvykle nemohou být rozdělena vložení dalšího slova, představují jeden slovní druh a mají určité grafické vlastnosti (Kvetko 28). Nicméně psaní kompozit není jednotné – vyskytují se jako jedno slovo (*bloodstream*) nebo se spojovníkem (*double-blind*)²⁴. (Kvetko dále jako třetí z grafických variant uvádí kompozita psaná jako jednotlivá slova, v této práci však taková spojení slov označujeme jako terminologické fráze, kterým se věnuje kapitola 5.3).

Podle typu vztahu mezi jednotlivými členy kompozita je možné rozlišovat kompozita koordinační a kompozita subordinační, při čemž první z druhů je poměrně vzácný (Kvetko 30). Koordinační kompozita mají souřadný vztah (jedna sémantická kvalita se přiřazuje k druhé), při čemž se jedná o dvě rovnocenné složky. Naopak subordinační kompozita obsahují podřadný vztah, ve kterém je jedna zkratka určovaná (determinatum) a druhá určující (determinans) (Peprník 20, 21). Z analyzovaných textů uveďme jako příklad koordinačního kompozita *hand-foot syndrome* a jako subordinační kompozitum *hand-held syringe*.

Českým ekvivalentem pro výše uvedená anglická kompozita není vždy také kompozitum, jak si ilustrujeme na následujících příkladech:

bloodstream : krevní řečiště (překlad terminologickou frází)

double-blind study : *dvojitě slepá studie* (překlad subordinačním kompozitem)

hand-foot syndrome : *syndrom ruka-noha* (překlad koordinačním kompozitem)

hand-held syringe : *ruční injekce* (jednoslovný překlad)

healthcare/health-care : *zdravotní péče* (překlad terminologickou frází)

Naopak některá anglická sousloví se do češtiny převádějí jako kompozita: *cardiac toxicity* – *kardiotoxicita*.

Do konce první poloviny minulého století sestávala odborná slovní zásoba většiny technických oborů téměř pouze z latinských nebo latinizovaných slov, aktuálně však slova latinského nebo řeckého původu nejsou hlavními představiteli

²⁴ U některých termínů existuje více ortografických variant, např. *health-care*, *health care* nebo *healthcare*.

odborného jazyka (Raad 121). Vědci i akademici nahrazují při vytváření nových termínů klasické jazyky jinými dostupnými zdroji (Caso 101). V medicíně má však latina a řečtina stále podstatný vliv a jedny z nejfrekventovanějších lexikálních kořenů mají původ právě v těchto jazycích: - *bio*, - *anti*, - *cyclo*, - *auto* apod. (Jak již bylo zmíněno v úvodu do kapitoly o způsobech tvoření termínů, řadí vzhledem k často nejasné hranici mezi prefixální derivací (zejména cizího původu) a čistou kompozicí někteří autoři²⁵ včetně Ivany Bozděchové prefixaci latinského a řeckého původu do kompozice. Stejné rozdělení je použito i v této práci.)

Kompozita tvořená těmito základy se při překladu do češtiny obvykle zachovávají:

bioequivalence : bioekvivalence

cardiovascular risk factors : rizikové kardiovaskulární faktory

cyclophosphamide : cyklofosfamid

monoclonal : monoklonální

immunogenicity : imunogenicita

farmacology : farmakologie

V menšině jsou příklady kompozit, ve kterých jsou jejich členy latinského a řeckého původu překládány:

antibody : protilátka

Vyskytují se také příklady, kdy vedle sebe existují kompozita složená z domácího i cizího členu:

preclinical : preklinický / předklinický

substudy : substudie / podstudie

extracellular : extracelulární / mimobuněčný

intracellular : intracelulární / nitrobuněčný

²⁵ Kromě Ivany Bozděchové například také Gebauer nebo Trávníček.

V textech analyzovaných v této práci není překládání či nepřekládání složených termínů jednotné. Obvykle záleží především na „novosti“ nebo „zažitosti“ daného termínu. Například *antibody* je běžné překládat jako *protilátka*, *anti-HER2 treatment* však prozatím zůstává ve své původní podobě: *anti-HER2 léčba*. Další možností, především v textech určených neodborné veřejnosti, je pomoci si při překladu kompozita opisem: *léčba proti HER2 / léčba zaměřená proti HER2*.

Přestože trend upouštění od vyžívání klasických jazyků ve slootovorbě není v medicíně patrný tolik jako v jiných oborech, i zde je možné najít příklad, kdy je využito domácích zdrojů. V angličtině se jedná o výraz *overexpression*, který v tomto kontextu popisuje situaci, kdy gen vylučuje nadměrné dávky HER2. Předložkou *over – nad, přes, více než*²⁶ – je zde ekonomickou a jasnou formou vyjádřen právě tento stav *expres / vylučování*. Možné návrhy na českou podobu termínu by mohly zahrnovat překlad pouze prvního členu: *nadexpres*. Tato varianta se v některých textech sporadicky objevuje, do češtiny je tento termín však přejímán spíše beze změny anglické předložky *over* a se zachováním internacionalismu *expres* jako *overexpres HER2*. I v tomto případě je možné v méně odborných textech využít pro překlad vysvětlujícího opisu, např.: *nadměrná expres HER2*.

Termín *overexpression* by bylo možné zároveň označit jako neologismus vzniklý prostřednictvím analogie (např. s *overexposure*). Pravděpodobně díky jeho poměrně bezproblémové adaptaci na česká gramatická pravidla (*over* nepředstavuje problém například při skloňování) se zřejmě bude v této hybridní formě používat i nadále. Neologismům a problémům spojených s jejich překladem se podrobněji věnuje kapitola 5.6.

Zvláštním typem termínů, které mají svůj původ v abreviačně-kompozičním postupu, jsou abreviační kompozita. Představují okrajové útvary s prvním členem nelexikální povahy (písmena nebo jejich kombinace, matematické a jiné symboly, čísla). Jedná se o typ pojmenování, který své uplatnění nachází především v odborné komunikaci (Bozděchová, Tvoření slov skládáním 15). Podle Bozděchové je právě mnoho abreviačních kompozit důkazem vlivu angličtiny na utváření slov v češtině, protože se tento typ slootovorbě užívá stále častěji u pojmenování anglického

²⁶ Fronek, Josef. *Anglicko-český, česko-anglický slovník*. Praha: Leda, 1999.

původu²⁷. Některé jejich typy jsou po formální stránce nejednotné a to například v psaní spojovníku (které je v angličtině a češtině rozdílné) (Bozděchová, Současná terminologie 168, 149).

HER2-positive breast cancer : HER2 pozitivní karcinom prsu / HER2-pozitivní karcinom prsu

Kromě psaní spojovníku se vyskytují i slovosledné varianty, kdy se zkratka vyskytuje v obou pozicích, anteponované i postponované (Bozděchová, Současná terminologie 149): *HER2 overexpression : overexpresse HER2 / HER2 overexpresse*.

5.3 Terminologické fráze a kolokace

Typ termínů, kterým se bude zabývat tato kapitola, je označován několika možnými výrazy: terminologická fráze (Cabré, Dubuc), terminologické sousloví (Poštolková) nebo kolokační termíny (Bozděchová). Jedná se o sdružená pojmenování neboli sousloví, která jsou definována jako „ustálené spojení slov s jednotným významem, takže tvoří lexikální jednotku“ (Peprník 49). V této práci budeme používat stejné označení jako Cabré a Dubuc, tedy „terminologická fráze“.

Terminologická fráze je jakožto sdružené pojmenování utvářeno určovanou a určující částí a jejich pozice specifikuje a diferencuje význam určované jednotky (Peprník 49). Slovosled uvnitř těchto terminologických frází je daný a jeho změna může zrušit terminologickou platnost spojení, (Bozděchová, Současná terminologie 65), popřípadě zcela změnit význam sousloví, např.:

Independent Data Monitoring Committee : Nezávislá komise monitorující údaje²⁸

²⁷ Ivana Bozděchová abreviační kompozita uvádí zároveň jako „kolokační termíny se zkratkou“, protože „jejich tvoření je paralelní a funkčně splývá“ (Bozděchová, Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny) 148).

²⁸ Nezávislá komise monitorující údaje, která může být ustanovena zadavatelem k tomu, aby v určitých intervalech sledovala průběh klinického hodnocení, údaje o bezpečnosti, kritické parametry účinnosti, a aby doporučila zadavateli, zda-li pokračovat, modifikovat či zastavit klinické hodnocení. (Zdroj: <http://www.sukl.cz/leciva/klh-10-verze-1>, 9.11. 2014)

vs.

Committee Monitoring Independent Data : Komise monitorující nezávislé údaje

Cabré poznamenává, že terminologické fráze se formálně neliší od svých protějšků z ne odborné slovní zásoby, které jsou spíše volné fráze, které se v diskurzu objevují, takže je někdy těžké je od sebe odlišit, popřípadě určit, která část patří k terminologické frázi (Cabré 91). Peprník k problematice odlišení ustáleného slovního spojení od volného uvádí, že: 1) ustálené spojení má jeden přízvuk (stejně jako kompozitum), zatímco volné spojení dva (Peprník 19); 2) u ustáleného slovního spojení nelze jeho jednotlivé členy nahradit synonymy (Peprník 49), což platí i v příkladech z medicínských textů: *growth factor receptor* / **growth component receptor*. Stejné pravidlo je aplikovatelné i u českého ekvivalentu: *receptor pro růstový faktor* / **receptor pro růstový činitel*.

Podle Dubuca pouze určující část modifikující část určenou patří k terminologické frázi, rozdíl mezi členy, které skutečně specifikují nezbytný aspekt určované části, a mezi členy, které ji modifikují bez toho, aby podstatně změnilly její význam, však není vždy na první pohled jasný (Dubuc 68). Některé příklady nabízejí velký prostor pro diskusi a analýzu, které jejich části neoddělitelně patří k terminologické frázi a které ji pouze doplňují. To lze nejlépe ilustrovat na nominálních frázích, kterým se bude věnovat následující podkapitola.

Mezi těmito dvěma póly, terminologickou frází a volnou frází, uvádí Cabré ještě mezistupeň v podobě frazeologie (Cabré 91). Jako „medicínská fráze“ vzniklá takzvanou multiverbizací (nahrazením jednoslovného pojmenování víceslovným), které je snahou o explicitnější vyjádření (Filipec a Čermák 107), by se dala označit například *to receive treatment* (nahrazuje sloveso *to treat*). Do češtiny nelze v takovém kontextu sloveso *to receive* přeložit jeho primárním významem (*dostat, obdržet, přijmout*), obvykle se tato fráze překládá českou frází *podstoupit léčbu* anebo, jak jsme již poznamenali v kapitole o pasivu, dojde ke změně syntaxe věty a aktivní věta se převede na pasivní:

patients who received Herceptin treatment
pacienti, kteří podstoupili léčbu Herceptinem

nebo:

pacienti, kterým byl podán Herceptin

Popřípadě je možné uchýlit se k opačnému postupu, než který byl použit v angličtině, tedy k univerbizaci:

Pacienti, kteří byli léčeni Herceptinem.

Podle slovního druhu určovaného a určujícího členu je možné tato spojení rozdělit na nominální, adjektivní, slovesné a prepozicionální (Peprník 50). V následující podkapitole nás bude zajímat nominální typ sousloví.

5.3.1 Substantivní terminologické fráze

Co se týče slovnědruhového obsazení, mezi kolokačními termíny (které zde nazýváme terminologické fráze) převládají nominální struktury (Bozděchová, Současná terminologie 65). V angličtině často v důsledku její analytické povahy vznikají dlouhé a komplexní nominální řetězce, které není vždy jednoduché interpretovat. Při vzniku nových termínů je tento způsob tvoření velmi produktivní, protože v angličtině není tolik omezen gramatickými požadavky. Kombinování substantiv usnadňuje jev známý jako rekurze, kdy se substantiva přidávají k již existujícím nominálním frázím (Szymanek 432), např. *tissue-based cancer diagnostics, chemotherapy care unit* nebo *exposure-related adverse events*. Cabré dokonce tvrdí, že tyto struktury jsou v terminologii mnohem častější než v běžné slovní zásobě (Cabré 85).

Tyto nominální řetězce sice přispívají k ekonomizaci vyjádření, zároveň však vztahy mezi jejich jednotlivými elementy nejsou jasně vymezeny (Quirk 1238). Komplikované však nemusí být pouze rozsáhlejší nominální řetězce, ale také fráze, které se na první pohled zdají jednoduché, jejich pochopení však vyžaduje analýzu sémantických vztahů. To také neplatí jen pro čistě nominální fráze, ale i pro fráze

kombinující substantiva a adjektiva (Nida 63, 64). Kombinace substantiva a adjektiva je jeden z podtypů nominálních terminologických frází, při čemž sousloví zahrnující adjektivum může být hierarchicky různě složité, Bozděchová uvádí příklady až šestičlenných kolokací (Bozděchová, Současná terminologie 66, 144).

V medicíně mají nominální řetězce velké zastoupení už proto, že termín již ze své podstaty musí být nabitý informacemi, ale přitom co nejstručnější. Převod nominálních řetězců tedy od překladatele vyžaduje jistou znalost oboru a také pečlivou analýzu těchto frází. Jak již bylo zmíněno, zaměří se tato podkapitola na to, jaká řešení má čeština k dispozici pro převod anglických nominálních frází, ve kterých není zcela jasné, které složky jsou její neoddělitelnou částí a jaké vztahy mezi jednotlivými elementy existují:

Chinese Hamster Ovary mammalian cell expression system culture :
expresní systém založený na buněčné kultuře z vaječnicků čínského křečka

V tomto případě tvoří spojení při nejmenším dva termíny: *expression system / expresní systém* a *cell culture / buněčná kultura*. V českém překladu jsou vztahy mezi členy sousloví jasné (*expresní systém* je jako určovaný člen postmodifikován *buněčnou kulturou*), v angličtině se však v osmislovném spojení nenachází žádná předložka, která by pomohla identifikovat vztahy mezi jednotlivými elementy, takže jejich pořadí nabízí hned několik možných interpretací. Zprvė vzniklo nové spojení *cell expression system culture*, které je možné interpretovat jako:

cell expression : buněčná exprese
system culture : systémová kultura
→ (?) *systémová kultura buněčné exprese*

Zde se skutečně jedná o případ, kdy je ke správnému překladu nutná znalost oboru, a teprve konzultace s odborníkem objasnila správnou interpretaci originálního sousloví²⁹ - bylo potvrzeno, že *mammalian cell expression system culture* je v zásadě jeden termín, při čemž *mammalian / savčí* se často vynechává, protože je všeobecně

²⁹ MUDr. Robert Pytlík, emailová komunikace

známo, že čínský křeček je savec, a přívlastek *mammalian / savčí* má mimo kontext poukázat na to, že DNA pro tvorbu bílkoviny je vnesená způsobem, který se používá pro savčí buňky, na rozdíl třeba od *yeast cell expression system* (kvasinkový), kde je technika přenosu jiná.

Pro převod nominálních řetězců má čeština různá řešení, ke kterým přistupuje. Mezi ně patří předložky a pádové koncovky. Jejich využití si ilustrujeme na následujícím příkladu:

human epidermal growth factor receptor : receptor pro lidský epidermální růstový faktor

U tohoto příkladu se jedná především o vymezení vztahu mezi substantivy *growth*, *receptor* a *factor*. Nejdříve je nutné definovat, zda se v případě *growth* bude v češtině jednat o adjektivum nebo substantivum. Pokud se *growth* přeloží jako adjektivum (*růstový*), bude jeho pozice vlevo od určovaného členu, pokud však jako substantivum (*růst*), bude nutné přesunout ho do postmodifikace za člen, který určuje (*factor*) a pro vymezení vzájemných vztahů využít flexi a předložky, např. *faktor růstu*. *Faktor růstu* zní v češtině stejně přirozeně jako *růstový faktor*, v tomto případě však musíme brát v úvahu také řídicí člen *receptor*, který je premodifikován předchozí nominální frází, a tuto frázi, která je dále premodifikována adjektivy *lidský* a *epidermální*. Pokud bychom tedy dále postupovali hromaděním substantiv a určováním vztahů mezi nimi prostřednictvím pádových koncovek, získali bychom poměrně nepřehledný řetězec: *receptor lidského epidermálního faktoru růstu*.

Podobné případy, kdy je vztah mezi jednotlivými členy spojení vyjádřen předložkou, jsou:

hormone receptor-negative tumours : tumory s negativními hormonálními receptory

reflexive needle : jehla na vyšetřování reflexů (Vedral 65)

V některých případech je nutné uchýlit se ke kombinaci se slovy z běžné slovní zásoby, jak je možné pozorovat u druhého termínu, u kterého došlo k větší specifikaci přidáním „vyšetření“, čímž je překlad explicitnější než originál.

Jak jsme ukázali na příkladu *human epidermal growth factor receptor / receptor pro lidský epidermální růstový faktor*, v některých případech je nutné rozhodnout se, zda anglická sekundární adjektiva překládat do češtiny jako substantiva či adjektiva, a určit tak, zda se tento člen spojení umístí na pozici premodifikátoru nebo postmodifikátoru, což reflektují následující dva příklady:

antibody-drug conjugate : *protilátkový konjugát*

HER2 dimerization inhibitor : *inhibitor dimerizace HER2*

Stejně jako v předchozím příkladu je v první ukázce zvolen pro překlad *antibody-drug* adjektivum (*protilátkový*). Ve druhém případě je zdánlivě funkční i překlad adjektivem: *dimerizační inhibitor HER2*. Tento překlad by však při nejmenším zastřel význam termínu, neboť *dimerization – dimerizace*, se zde vztahuje k *HER2* a tvoří samostatný termín *HER2 dimerization*, jinými slovy se jedná o „zabraňování párování receptoru 2 pro lidský epidermální růstový faktor“, a proto překlad pomocí substantiva – *inhibitor dimerizace HER2* – na rozdíl od adjektiva zachovává jednoznačnost vztahů mezi členy. Pro překlad je tedy nutné správně určit, co je řídicí člen a který element fráze jej modifikuje či postmodifikuje.

5.4 Zkratky

Potřeba úspory místa a času vede k vytváření zkratk. Obvykle se dělí na zkratky iniciálové, složené z počátečních písmen, a akronymy vytvořené z počátečních slabik nebo z charakteristické skupiny písmen (Kos 9). Filipec a Čermák je dělí na grafické, graficko-fonické, ze kterých pak vydělují právě iniciálové zkratky a morfémové zkratky, kterými rozumí zkrácená slova a akronymy (Filipec a Čermák 103). Způsob jejich vzniku není pojmenovávací postup, ale úprava již existujícího označení. V odborné komunikaci mají značné zastoupení a to především první ze zmíněných typů (iniciálové zkratky) (Bozděchová, Současná terminologie 68). Zkratky se používají pro názvy nemocí (*eBC – early breast cancer*), názvy léků (*T-DMI – trastuzumab-DMI*) i pro léky v obecnějším slova smyslu (*ADC – anti-drug conjugate*), způsoby vyšetření (*CT – computed*

tomography), klasifikaci onemocnění (*pT – primary tumour*) nebo způsoby diagnostiky (*FISH – fluorescence in situ hybridization*). Časté jsou také „sexy“ názvy lékových studií (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 106), které tak jsou dobře zapamatovatelné, umožňují snadnější výslovnost a také jednodušší syntaktické zapojení v textu. Jedná se o akronymy složené z počátečních písmen nebo prvních slabik, např: *HERA* (HERceptin Adjuvant trial), *NeoSPHERE* (Neoadjuvant Study of Pertuzumab and Herceptin in an Early Regimen Evaluation), *NeoALTO* (Neo-Adjuvant Lapatinib and/or Trastuzumab Treatment Organisation) nebo *CLEOPATRA* (Clinical Evaluation Of Pertuzumab And TRAstuzumab).

V oblasti medicíny mají svou tradici zkratky latinského a v menší míře také řeckého původu, např. *a.j. – před snídání (ante jentaculus)* nebo *p.p.i. – nekomplikované hojení rány (per primam intentionem)* (Hemzal a Votava 5, 75). Jedná se o zkratky neproduktivní, které jsou nezávislé na jazykovém kontextu a tedy mezinárodně srozumitelné (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 101). Uplatňují se především ve vědeckých textech, například v receptech. Narozdíl od nových zkratk, pro které představují základ nebo model pro vytváření, je jejich výhodou jistá ustálenost a pravidelnost tvoření (Bozděchová, Současná terminologie 12, 13). Latinské zkratky se týkají jak jednočlenných termínů, např. *v. – žíla (vena)* (Hemzal a Votava 105), tak terminologických frází, např: *XP – xeroderma pigmentosum* (Hemzal a Votava 111).

Běžné však v dnešní době jsou i zkratky české nebo přejaté z angličtiny. Stejně jako u zkratk latinského původu se může jednat o zkratky jednočlenných termínů (*pts. – patients : patienti*) nebo o zkratky terminologických frází, popřípadě o terminologické fráze se zkratkou, která může být anteponovaná či postponovaná (Bozděchová, Současná terminologie 155): *HER2-positive : HER2 pozitivní vs. receptor HER2 : receptor HER2*.

Kromě iniciálových zkratk obsahujících pouze písmena existují také „hybridní“ zkratky, které kombinují písmenné a nepísmenné znaky, například číslice, značky a matematické symboly, a zkratky se zvláštním grafickým ztvárněním, například v podobě horního nebo dolního indexu (Bozděchová, Současná terminologie 149):

PIK3CA – *phosphatidylinositol-4,5-bisphosphate 3-kinase* :
fosfatidylinositol-4,5-bisfosfát 3-kináza

C_{max} : C_{max}^{30}

α,α -Trehalose dehydrate : *α,α -dihydrát trehalózy*

U zkratk přejatých z angličtiny vyvstává otázka, zda je překládat anebo vytvářet vlastní (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 103). Pokud mají zkratky technický význam, doporučuje se je ve většině případů nepřekládat, je však důležité určit pravidla, podle kterých budou zkratky v textu vysvětleny (Budín a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II, 522). Právě na zkratkách je velmi patrný vliv angličtiny – následující přejaté zkratky se v češtině používají ve své původní formě, přestože pro jejich celé názvy existuje překlad:

DFS – disease-free survival : *přežití bez nemoci*

PFS – progression-free survival : *přežití bez progresse*

OS – overal survival : *celkové přežití*

EFS – event-free survival : *přežití bez události*

CBR – clinical benefit rate : *míra klinického benefitu*

ORR – overall response rate : *míra celkové odpovědi*

AUC – area under the curve : *plocha pod křivkou koncentrace v krvi*

Výše uvedené zkratky patří do poměrně úzce specializované komunikace probíhající mezi odborníky, jejich znalost se tedy předpokládá automaticky. V některých textech (viz Návrh studie) bývají zkratky vysvětleny v poznámkách nebo, například v článcích v odborném tisku, v závorkách při prvním použití. Obvykle se však uvádějí bez vysvětlivek, protože se neočekává, že by se tyto zkratky použily v textech určených pro laiky. Specifickou skupinu zkratk představují zkratky používané v klasifikačních systémech. Jako příklad uveďme *TNM: Klasifikaci zhoubných novotvarů*. Aby byli odborníci schopni používat „společný jazyk“ při sdílení klinických údajů a při hodnocení léčebných výsledků, je nutné zabezpečit jednotnou terminologii (Lazovskis 12), a proto se zkratky používané pro

³⁰ maximální koncentrace

klasifikaci nádorů nepřekládají: *pT* (*primární nádor*), *T0* (*bez známek primárního nádoru*), *M1* (*vzdálené metastázy*) apod.

Jiný je případ zkratk výrazů, které se objevují jak v odborné, tak v neodborné komunikaci:

eBC - *early breast cancer* : *časný karcinom prsu*

mBC – *metastatic breast cancer* : *metastatický karcinom prsu*

DCIS – *ductal carcinoma in situ* : *duktální karcinom in situ*

LCIS – *lobular carcinoma in situ* : *lobulární karcinom in situ*

Z důvodu ekonomie jazyka se v komunikaci mezi lékaři běžně používá anglická zkratka bez vysvětlení, v tiskových zprávách nebo odborných článcích se obvykle vysvětlivka připojuje při první zmínce, dále je ovšem již používána pouze zkratka, popřípadě se přidává jako poznámka pod čarou nebo na konec textu, v komunikaci s neodbornou veřejností se obvykle používá celý, přeložený termín. Další zkratky, jejichž podoba závisí na typu textu, ve kterém se objevují, jsou například:

QoL – *Quality of Life* : *kvalita života*

QALY – *Quality-Adjusted Life Years* : *rok získaného života v plné kvalitě*

q3w – *every 3 weeks* : *každé 3 týdny*

První dva termíny se často vyskytují v dotaznících. Zda bude zachována jejich zkratka, anebo se použije celá terminologická fráze, záleží na tom, kým je dotazník vyplňován – pacientem či lékařem. To samé lze aplikovat na zkratku *q3w*, která označuje frekvenci podání léku.

Vyskytují se však i příklady, které jsou „na pomezí“ – používána je s obměnami jak původní, anglická zkratka, tak vytvořená zkratka česká. Jedná se o významově ekvivalentní (synonymní) české a cizí zkratky, při čemž obvykle bývá v praxi jedna z variant upřednostňována (Bozděchová, *Současná terminologie* 163). Mezi lékaři je například známá zkratka *LVEF* – *left ventricular ejection fraction* : *ejekční frakce levé komory srdeční*, zároveň však existuje i česká verze rozdělená do dvou zkratk: *EF* (*ejekční frakce*) a *LV* (*levá komora*). Co se týče výše uvedených

zkratkem onemocnění, je sice možné se setkat se zkratkou *MKP* (*metastatický karcinom prsu*), výskyt však není příliš častý a zkratka *ČKP* (*časný karcinom prsu*) se neobjevuje téměř vůbec. Naopak zkratka pro *chronickou obstrukční plicní nemoc* (*CHOPN*) se používá běžněji než *COPD* (*chronic obstructive pulmonary disease*).

Zkratky celkově poukazují na silný vliv angličtiny v minoritních jazycích, je však také pozoruhodné, že právě sousloví nebo terminologické fráze, pro které existuje zkratka, jsou právě ta, u nichž lze i na jejich syntaxi pozorovat prvky, které jsou z hlediska typologie češtiny cizí. Vliv angličtiny je patrný například na „postavení morfologicky neztvárněných adjektiv nebo jejich zkratk v antepozici k determinovanému jménu“ (Bozděchová, *Současná terminologie* 69), např.: *ADCC* – *antibody dependent cellular cytotoxicity* : *na protilátce závislá buněčná cytotoxicita*. Na místo pro češtinu přirozeného slovosledu („buněčná cytotoxicita závislá na protilátce“), kopíruje překlad slovosled anglický a dodržuje přesné pořadí jednotlivých počátečních písmen zkratky.

5.4.1 Víceznačnost zkratk

V poslední době se adaptuje velké množství zkratk z angličtiny. Vzhledem k tomu, že zkratky často bývají vytvářeny individuálně nebo ad hoc, dochází v některých případech k tomu, že zkratka je víceznačná nebo nesrozumitelná, mimo jiné také proto, že se kombinují písmena nebo slabiky z více jazyků, obvykle z češtiny, latiny a angličtiny (Bozděchová, *Současná terminologie* 147). Tato víceznačnost může být buď vnitrojazyková (tj. v rámci jednoho jazyka), nebo mezijazyková (obvykle mezi latinou a angličtinou, popřípadě češtinou) (Bozděchová, *Současná terminologie* 120). Z latinských vnitrojazykově víceznačných zkratk uveďme například *p.o.* – *per os* (perorální podání) / *postoperativus* (pooperační) (Bozděchová, *Současná terminologie* 121), z anglických *CHF* – *congestive heart failure* / *chronic heart failure*, a z mezijazykových potom *AMA* – *antimitochondriální protilátky* / *against medical advice* (proti doporučení lékaře) (Hemzal a Votava 8). Význam zkratky obvykle pomůže rozšifrovat kontext, najdou se však případy, které i přesto mohou zůstat matoucí: *EDC* – *předpokládané datum početí* (*estimated date of conception*), *předpokládané datum porodu* (*estimated date of confinement*) (Hemzal a Votava 32).

Mezi víceznačné zkratky nepatří pouze takové, které mají dva různé významy, naopak existují zkratky, které mohou disponovat hned několika podstatně se lišícími významy. Mezi takové uveďme například *ES – elektrická stimulace, endoskopická sfinkterotomie, endoskopická sonografie, Ewingův sarkom, extrasystola, oční symptomy (eye symptoms)* (Hemzal a Votava 32).

5.5 Terminologizace a determinologizace

Tato kapitola se zabývá sémantickými způsoby vytváření termínů, tedy postupy zahrnutými pod pojmy terminologizace a determinologizace. Terminologizace a determinologizace jsou důsledkem vzájemného prostupování běžné a odborné slovní zásoby (Filipec a Čermák 95). Při tomto procesu dostává neoborné slovo odborný význam. Nejedná se však o pouhé převzetí slova, ale dochází ke specializaci jeho významu (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 76). K přejímání slov z běžné slovní zásoby dochází buď bez jejich formálních změn a bez formálního tvoření (Bozděchová, Současná terminologie 55), anebo je možné do tohoto procesu zahrnout i formální změny včetně afixace a kompozice (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 86). Terminologizace se může realizovat jak v rámci základní jednotky (slova), tak jako vznik nové kombinace slov, které již existují v běžné slovní zásobě, tedy jako nová terminologická fráze (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 80). V takovém případě se pak jedná o syntakticko-sémantickou terminologizaci, při které je sousloví obvykle tvořeno substantivem v roli určovaného členu a buď adjektivem, nebo dalším substantivem ve funkci přívlastku nebo přístavku (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 85):

blinded study : *slepá studie* (adjektivum + substantivum)

study arm : *rameno studie* (substantivum + substantivum)

V menšině se pak vyskytuje předložkový pád ve funkci atributu, adverbialně adjektivní sousloví nebo ustálené slovesné vazby (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 85):

to administer Herceptin : podat lék

to receive treatment : podstoupit léčbu

Terminologizován může být buď primární nebo sekundární význam slova z běžné slovní zásoby. V případě terminologizace primárního významu bývá proces spojen s dalším upřesněním, u terminologizace sekundárního významu zase může dojít i k několikerému přenesení (při čemž stejné přenesení se může i opakovat), například metonymickému i metaforickému (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 81 - 82).

Opačným procesem je determinologizace, tedy ztráta terminologické platnosti (Bozděchová, Současná terminologie 56). Dochází k němu v případě, že je termín příliš „sémanticky nabitý“, a tak se z odborné slovní zásoby přesune do běžné (Temmerman 164). Determinologizace může mít původ také v častém přejímání a adaptaci cizích termínů, takže se původně profesní výrazy zobecňují (Čechová 219). Proces determinologizace probíhá v několika fázích. Nejdříve se často používaný termín začne objevovat v jiných než odborných kontextech, vytvoří se analogický významový odstín, dále je význam rozlišen a přiřazen k synonymu z běžné slovní zásoby, čímž dojde ke stabilizaci, a termín, teď již slovo, se stává součástí slovní zásoby jazyka (Poštolková, Odborná a běžná slovní zásoba 105). Tento jev se týká především oborů, které jsou v popředí obecného zájmu (Bozděchová, Současná terminologie 56). Takovým oborem je bezesporu i medicína, která běžné slovní zásobě dala výrazy jako *naočkovat*, *rentgenovat (očima)*, *mít stejnou krevní skupinu* nebo *cestovní horečku* (Pacovský a Sucharda, Jazykozpyt medicíny 63). Z medicínské terminologie pocházejí také slova v dnešní češtině vnímané jako vulgarismy. Například bratr Josefa Jungmanna, Antonín Jungmann, byl lékař a porodník, který dokonce v roce 1814 vydal knihu *O umění babickém*, ve kterém běžně používá jako lékařský termín slovo „prdel“, které nejenže prošlo procesem determinologizace, ale od počátku 19. století také procesem pejoratizace významu³¹.

³¹ Karel Oliva v pořadu Uchem jehly: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10314156487-uchem-jehly/214562216200012/> (min. 17:07 – 18:36)

5.5.1 Proces terminologizace v pojetí zahraničních autorů a otázka polysemie

Zahraníční autoři, o jejichž publikace se tato práce opírá, nehovoří o terminologizaci a determinologizaci, ale spíše o sémantických změnách („semantic changes“), které v terminologii probíhají. Jazyk chápou jako prostor, který je celý k dispozici pro vytváření odborných termínů (Raad 132). Mezi sémantické změny, které lze chápat jako způsoby terminologizace, řadí především rozšíření významu, adopci významu a metaforu (Caso 104). Někteří autoři (například Dubuc), k nim přidávají ještě metonymii nebo eponymii (Dubuc 135). Adopce je vnímána jako proces, při kterém slovo dostane nový, specifický význam, který nicméně existuje v rámci obecného, zavedeného významu daného slova. Při rozšíření významu dochází k přidání nového významu, ten ale nemá žádnou nebo jen velmi omezenou spojitost s původním významem slova. Metafora představuje nový význam, který vznikl analogií se zavedeným významem slova (Dubuc 135). Metaforu je možné chápat jako „přechod“ mezi adopcí a rozšířením významu (Caso 104).

Slova, která jsou objektem těchto sémantických změn, mohou pocházet z běžné slovní zásoby nebo z terminologie jiného oboru. Ve druhém případě se jedná o takzvanou „mezioborovou výpůjčku“ („interdisciplinary borrowing“), která však není chápána jako výpůjčka v pravém slova smyslu, ale právě jako terminologizace (Cabré 88). Výrazy se obvykle půjčují z dobře „zavedených oborů“ (Raad 134), například z fyziky: *pharmacokinetics* : *farmakokinetika*. Právě kompozita jako je i tento příklad jsou některými autory uváděna jako nejvíce „přístupná“ metaforickému vyjadřování – dokáží na sebe navázat obrazné vyjádření, a proto jsou v terminologii dobře uplatnitelná (Raad 132). Jakmile jsou tyto terminologizované výrazy v oboru přijaty, mohou vytvářet další termíny a terminologické fráze (Cabré 89). Například *signální dráhy HER2 (HER2 signalling paths) vysílají (transmit) signál, který je možné blokovat (to block)*. Každý lék zase má svůj *farmakokinetický profil (pharmacokinetic profile)*.

V některých případech se mezioborová výpůjčka zužuje pouze na metafory, Rita Temmerman uvádí, že termín „metafora“ je ve standardu ISO definován právě jako „mezioborová výpůjčka“³² (Temmerman 164).

Sémantické změny mohou být spjaty se vznikem polysemie, homonymie a synonymie. V tradičním pojetí terminologie jsou tyto jevy považovány za nežádoucí, neboť jsou vnímány jako překážka v komunikaci. Zde uvádění autoři však se svým kognitivním přístupem k terminologii zastávají názor, že polysemie a synonymie jsou v terminologii stejně funkční jako monosemie, protože tyto metaforické modely mohou spojovat jazykový systém se zkušenostmi a myšlením příjemce textu (Temmerman 44 – 45) a v důsledku tedy také usnadňovat porozumění, ačkoliv tradičně je to jednoznačnost termínu, která se považuje za prostředek, který má přispět právě k jasnému pochopení sdělení.

Také Dubuc vnímá odborný jazyk jako živý „organismus“, jehož charakteristickým rysem je mimo jiné polysemie a synonymie, a monosemie je pro něj nepřírozená (Dubuc 16).

I podle jedné z možných definic je polysemie součástí každého přirozeného, tedy živého, jazyka, a zároveň svědčí o ekonomii jazykového systému, který používá omezené množství forem k vyjádření více funkcí. Podle této definice je polysemní lexém takový, který má více různých významů, které spolu souvisí (Filipec a Čermák 137).

Podle Cabré má většina polysemních termínů svůj původ v analogii mezi koncepty, takže pojmenování jednoho může být použito pro pojmenování jiného, často z jiného oboru, a z tohoto sémantického přesahu pak může být vytvořen nový termín (Cabré 109). Jako příklad takového polysemního termínu uvádí *virus* a *reakce*:

Virus:

- (1) V biologii: nejmenší a nejjednodušší známá biologická jednotka s vlastním enzymovým systémem nebo odkázaná na parazitický způsob života v buňkách bakterií, rostlin, zvířat a člověka, množící se v napadení buňce a schopná vyvolávat chorobné stavy.

³² “In interdisciplinary borrowing, a word from general language or a term from another subject field is borrowed and assigned a new concept“ (ISO/TC 37/SC1/cd. 704.2 N 133 95 EN, 26).

- (2) Ve výpočetní technice: skrytý program zavedený do systému počítače a poškozující v počítači data nebo programy.

Reakce:

- (1) Činnost, proces, stav jako odezva na nějaký popud, podnět, změnu, např. v biologii a medicíně: odpověď organismu; ve fyzice: síla vznikající jako odpověď na působení jiné síly; v chemii: děj, při kterém nastávají chemické přeměny
- (2) Stav protikladný k stavu předcházejícímu
- (3) Odpor proti něčemu
- (4) Odpor proti pokroku, proti zavádění něčeho nového³³

Na těchto příkladech se potvrzuje definice polysemie Filipce a Čermáka (lexémy, které mají více různých významů, které spolu souvisí). U *viru* je jako společné znaky možné označit parazitický způsob fungování nebo poškozování buněk/dat. U *reakce* se vždy jedná o odpověď na podnět (na podání léku, společenskou změnu nebo působení síly). Dále tyto metaforicky utvořené termíny umožňují vytváření nových termínů nebo spojení, např. *antivir/antivirový program* nebo *imunitní odpověď/celková odpověď organismu*.

5.5.2 Metafory

Tato podkapitola se zaměřuje na již zmíněný a velmi častý proces probíhající v rámci terminologizace. Jeden z důvodů jejich využití je fakt, že metafory představují prostředek ekonomie jazyka, protože čerpají z již existujících modelů z běžné slovní zásoby nebo z jiných oborů (Dubuc 132). Podle Lakoffa a Johnsona je náš běžný pojmový systém, v rámci kterého jednáme i přemýšlíme, v zásadě metaforický (Lakoff a Johnson 5), metafory částečně vytvářejí naše běžné představy a tato struktura se poté odráží i v našem jazyce. Jako příklady uvádí metafory typu

³³ Kraus, Jiří. Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2006.

„teorie jako budovy“³⁴, „myšlenky jako jídlo“³⁵, „život jako hazardní hra“³⁶ apod. (Lakoff a Johnson 46 - 51). Přestože cílem odborných textů je objektivním jazykem vysvětlit procesy probíhající v medicíně, jsou v nich metafory častým jevem. Souviset mohou (stejně jako metafory v běžném, každodenním užití) s válkou, sportem, barvami, jídlem atd. (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 173, 174). Slouží jako vhodný prostředek pro vyjádření specifických aspektů složitých objektů a procesů, např.:

- „Nádorové buňky jsou lidé, jejichž růst a reprodukce je abnormální.
- Nemoc je válka, ve které imunitní systém bojuje proti „agentům“ nemoci.
- Nádorové buňky napadají různé části těla a usidlují se v nich“³⁷ (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 111).

Rita Temmerman zase uvádí příklad DNA jako jazyka (geny jsou zprávy), DNA jako atlasu map (umístění genetické informace může být zobrazeno na mapě), DNA jako softwaru (software, který může být řízen buňkami) nebo DNA jako filmu (který může být „přečten“ na projektoru) (Temmerman 184).

Metaforické vyjadřování má však v terminologii svá úskalí, která se projevují právě při překladu, kdy nesoulad mezi výchozím a cílovým jazykem může způsobit problémy v terminologii cílového jazyka. Příčinou možného terminologického nesouladu mezi jazyky mohou být rozdílné slovtvorné nástroje a rozdílná motivovanost termínů (Hanáková 46). Různé jazyky mohou mít ve slovtvorbě různé zvyky a posupy aplikované ve výchozím jazyce nemusí vždy fungovat v jazyce cílovém (Budin a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II, 524).

Metafory by měly být překládány s ohledem na pojmenování dalších konceptů, které s nimi souvisí. V některých případech není možné celý metaforický systém přesunout z jednoho jazyka do druhého (Budin a Wright, Handbook of Terminology Management, Sv. II, 521), čímž se cílový jazyk „ochudí“ o možnost

³⁴ např. “foundation of a theory”

³⁵ např. “raw facts”

³⁶ např. “to hold all the aces”

³⁷ • “Tumour cells are human beings whose growth and reproduction are abnormal.”

• “Disease is war and the immune system fights against disease agents.”

• “Tumour cells invade and colonize different parts of the body.”

z metaforického termínu vytvářet odvozené, nové termíny. Vezmeme-li v úvahu, že podle Lakoffova modelu by klinická studie mohla být metaforicky chápána jako „lidské tělo“, funguje v překladu například termín *study arm* : *rameno studie*³⁸, nikoliv však již *head-to-head study*. V tomto případě se jedná hned o dvojí přenesení významu. Samotné sousloví *head-to-head* – *muž proti muži* představuje synekdochu, kdy došlo k označení celku jeho částí. Jak vidíme, synekdocha se ztrácí při překladu do češtiny i v případě, kdy výraz dosud není součástí termínu. Výraz *head-to-head* byl použit pro označení studie, která přímo srovnává dva nebo více léků nebo dva nebo více způsobů léčby na skupinách pacientů se stejným onemocněním. Na základě definice by bylo možné tento termín přeložit jako *přímá studie* nebo *přímé srovnání*. Pokud by však byl pro překlad zvolen méně obrazný výraz, v budoucnu by mohl nastat problém v případě, že by se ve výchozím jazyce objevil koncept, který by byl pojmenován právě tímto méně obrazným výrazem, a překladatel by tak musel vymyslet pro tento koncept nový termín (Budín a Wright, *Handbook of Terminology Management*, Sv. 524). To by mohlo vést k nepřehlednosti terminologie, protože by tak termín, který by normálně pro svůj protějšek ve výchozím jazyce představoval úplný ekvivalent, označoval termín, jehož je spíše obecnější náhradou, zatímco pro tento nově vzniklý termín by bylo nutné uměle vytvořit jiný. V překladech do češtiny se prozatím můžeme setkat s anglickým výrazem v uvozovkách („head-to-head studie“), popřípadě doplněným o vysvětlení, o jaký druh studie se jedná.

Jako další z příkladů strukturní metafory používané v analyzovaných textech můžeme uvést „léčba jako válka“. To může zahrnovat termíny jako *loading dose*, *invasive carcinoma*, popřípadě *cohort study*. Metafora zůstává zachována v případě *invasive carcinoma* : *invazivní karcinom* a *cohort study* : *kohortní studie*³⁹, u termínu *loading dose* však v překladu do češtiny metafora nefunguje. Premodifikující adjektivum „loading“ souvisí s výrazem „to load a gun“: vložit do zbraně náboj, takže je připravena k použití⁴⁰. Tento typ dávky představuje dávku, při které se musí dosáhnout určité koncentrace látky v organismu, než se projeví účinek léčiva. Do

³⁸ Terapeutický režim v rámci studie

³⁹ Termín je odvozený od nejmenší taktické jednotky římské pěchoty (Kraus, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006).

⁴⁰ Collins: “When someone loads a gun, they put a bullet or missile in it so that it is ready to use.”

češtiny se překládá jako *nasycovací dávka*. Do metaforického konceptu „léčba jako válka“ ještě zařaďme termín *antagonist* : *antagonista*, v běžné slovní zásobě znamenající někoho, „kdo stojí proti někomu/něčemu“⁴¹ a v medicínských textech opačně působící látka, popřípadě sval.

Další komplikací se může stát fakt, že některé výrazy použité ve výchozím jazyce jsou v cílovém nepřijatelné, například kvůli nevhodným konotacím. Vystává tedy otázka, zda se termín pokusit adaptovat, anebo zvolit substituci specifitějším výrazem (Budín a Wright, *Handbook of Terminology Management*, Sv. II, 521, 524). Takovým příkladem je třeba *sandwich irradiation* (Vedral 68). V češtině je možné setkat se synonymními termíny: metaforickým termínem *sendvičová muláž* a specifikujícím, vysvětlujícím opisem *ozařování dvojitým povrchovým aplikátorem*. Naopak termín *two-tailed test* používaný ve statistice má v češtině pouze svůj méně obrazný protějšek: *test dvou východisek*.

5.6 Neologismy

Společenský útvar, jakým je jazyk, je v neustálém vývoji – nepotřebné jazykové jednotky zanikají, zatímco jiné se vytvářejí. Příčiny vzniku neologismů mohou být vnitrojazykové, kdy dochází k odstranění variant, polysemie a homonymie nebo ke stylistické diferenciaci, nebo mimojazykové, které zahrnují potřebu označit novou skutečnost (Filipec a Čermák 99).

Neologismy, které by byly čistě „vymyšlené“ bez jakéhokoliv historického původu, jsou velmi vzácné (Caso 107). Obvykle se jedná o neologismy, které jsou výsledkem procesu sémantické změny, změny v morfologii nebo slovním druhu, případně výpůjčky z jiných jazyků (Dubuc 131). Filipec a Čermák je rozdělují na neologismy vzniklé z již existujících lexikálních forem a na neologismy, které vznikly změnou těchto forem (Filipec a Čermák 100).

Cabré jako neologismy označuje nová slova z běžné slovní zásoby, pro nové termíny si vyhrazuje termín „neonyma“, která musí mít stejné vlastnosti, které se

⁴¹ Kraus, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006.

očekávají od termínu: jednoznačnost, jediného referenta, stabilitu a soulad s existujícími vzorci pro vytváření termínů. Jako další rysy, kterými se běžný neologismus od terminologického neonyma, autorka uvádí například spontánní vznik neologismů (neonyma vznikají z potřeby pojmenovat nový koncept), jejich koexistence se synonymy (neonyma synonymii odmítají, protože musí zaručit efektivnost komunikace), tendenci ke stručnosti (neonyma jsou často fráze), původ v dialektu nebo ve výpůjčkách (neonyma mají často původ v kompozitech složených ze slov klasických jazyků) a fakt, že z jazyka, ve kterém vznikly, se obvykle nerozšiřují do dalších jazyků (zatímco neonyma jsou internacionální) (Cabré 206). Stejně jako pro vytváření kteréhokoliv termínu, i pro vytváření neologismů platí určitá kritéria. Z lingvistických uveďme výslovnost (měla by být snadná), ortografii (v souladu s gramatickými pravidly), morfologii (schopnost vytvářet plurál, derivovaná slova), sémantickou transparentnost a syntaktickou flexibilitu (termín je možné použít v jakékoliv větě a v jakémkoliv kontextu), z terminologických potom nutnost vyhnout se víceznačnosti a homonymii, snadnou integraci nebo formální analogii se slovy, které s termínem sémanticky souvisí (Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies 248)⁴². Není však jednoduché dosáhnout toho, aby neologismus všechna tato kritéria splňoval jak ve výchozím, tak v cílovém jazyce.

Přijetí neologismu obvykle probíhá v několika fázích. Nejprve se nové slovo objeví, po určitý čas se nachází na periférii slovní zásoby, poté se začne užívat s vyšší frekvencí, jeho „novost“ je však stále patrná, a teprve v poslední fázi bývá běžně přijímáno (Filipec a Čermák 100). V medicínských textech uplatnění neologismu často záleží také na tom, kdo je jejich příjemcem.

Newmark k překladu neologismů dodává, že zatímco v uměleckém textu je jejich překlad povinnost, v textu odborném by k němu překladatel měl přistupovat s velkou opatrností. Jako případná řešení nabízí převod daného neologismu v uvozovkách, vytvoření kompozita nebo derivovaného slova, funkční nebo deskriptivní termín, doslovný překlad, použití internacionalismu nebo kombinaci těchto postupů v závislosti na tom, o jaký druh neologismu se jedná (Newmark 149 - 150). Problematiku vytváření neologismů ilustrujeme na následujících příkladech:

⁴² Kritéria podle Termcat (Katalánské centrum pro terminologii)

underdosing : *poddávkování* / *příliš nízká dávka*

biosimilars : *biosimilars*

5.7.1 *Underdosing*

V případě termínu *underdosing* se vedle kompozice (prefix *under*) jedná zároveň o analogické utváření slov (Szymanek 431)⁴³. U termínu *underdosing* narážíme na problematiku překladu podle druhu textu, ve kterém se slovo vyskytuje. Termín *předávkování* (*overdosing*) je používán jak v odborné, tak v běžné slovní zásobě, i laikům tedy zní přirozeně. Pro opačný jev byl analogicky vytvořen termín *underdosing* a následný překlad *poddávkování*, který ovšem zatím nedosáhl stejného statutu jako jeho protějšek, a proto je používán spíše mezi odborníky⁴⁴, zatímco v textech pro laickou veřejnost je stále ještě vhodnější přiklonit se k řešení překladu explikačním opisem, např.:

To avoid underdosing of patients during dose selection for Herceptin SC, the preselected doses were originally studied in healthy male volunteers. Předem vybrané dávky byly nejdříve zkoumány u zdravých mužských dobrovolníků, aby se zamezilo příliš nízkým dávám Herceptinu SC.

Nicméně vzhledem k tomu, že termín splňuje jiná důležitá kritéria jako je vznik podle zavedených vzorců, jasný referent, sémantická transparentnost nebo syntaktická flexibilita, je možné tvrdit, že časem bude tento termín přijat bez ohledu na míru odbornosti textu.

⁴³ Szymanek cituje Bauera: “a new formation clearly modelled on one already existing lexeme, and not giving rise to a productive series.” Zároveň ale argumentuje, že neologismy vzniklé analogií někdy mohou představovat nové produktivní vzorce nebo afixy. Jako příklady uvádí: *-(o)holic*: alcoholic, shopaholic, chocoholic; *-gate*: Watergate, Monicagate; *e-*: e-mail, e-shopping, e-money apod.

⁴⁴ Viz např. texty na <http://www.ema.europa.eu/ema/>.

5.7.2 Biosimilars

Termín *biosimilars* patří do skupiny neologismů vzniklých podle zavedených a produktivních vzorců pro utváření slov (Szymanek 430)⁴⁵. Vytvořen byl prostřednictvím kompozice, skládá se z řeckého *bio* a anglického *similar* označující „objekty, které jsou téměř stejné nebo mají stejné znaky.“⁴⁶ V tomto případě nejdříve prostřednictvím konverze vzniklo z adjektiva *similar* substantivum (jak vidíme, obvykle se *biosimilars* vyskytuje v plurálu). *Biosimilar* označuje pojem podobný termínu „generický lék“, jeho vlastnosti však neodpovídají všem charakteristikám, které by generikum mělo mít. Označuje spíše varianty biofarmaceutického produktu vyráběné poté, co vyprší patent originálního léku. Při popisu tohoto konceptu se někdy používá vysvětlující opis „podobný biotechnologický produkt“, obvykle se ale výraz nepřekládá, což je pro češtinu v kontextu často nepřirozené:

*Bude budoucnost cílené terapie patřit biosimilars?*⁴⁷

*Vývoj obou biosimilars bude nyní pokračovat pod vedením společnosti Richter Gedeon.*⁴⁸

Společnost Celltrion dnes (15. ledna) oznámila, že její biosimilar k trastuzumabu CT-P6 byl schválen.

Vrátíme-li se ke kritériím pro vytváření neologismů (viz Montalt Resurrecció a Gonzáles Davies, str. 67), zjistíme, že v češtině termín *biosimilars* nesplňuje při nejmenším kritérium pro českého mluvčího snadné výslovnosti a schopnosti vytvářet plurál (? *biosimilarity*, ?*biosimiláry*), diskutabilní je i sémantická transparentnost termínu, pokud příjemce textu nemá dostatečnou znalost angličtiny. I kritérium formální analogie s jinými termíny splňuje termín spíše v angličtině, kde existují

⁴⁵ Jako další skupinu neologismů Szymanek uvádí nová slova, jejichž vzniku se neúčastnil žádný morfologický proces, nazývá je „root-creations“ (Szymanek 430).

⁴⁶ Collins: „... the things are almost alike, or they have features that are the same.”

⁴⁷ Medical Tribune CZ, Tribuna lékařů a zdravotníků: <http://www.tribune.cz/clanek/29798-bude-budoucnost-cilene-terapie-patrit-biosimilars> (11.11. 2014)

⁴⁸ Medical Tribune CZ, Tribuna lékařů a zdravotníků: <http://www.tribune.cz/clanek/24030-richter-a-stada-spolupracuji-na-vyvoji> (11.11.2014)

výrazy jako *biofeedback*, *bioequivalence* nebo *bioavailability*. Do češtiny se tyto termíny převádějí spíše víceslovně: *biologická zpětná vazba* a *biologická dostupnost*. Výjimku tvoří termín *bioekvivalence*, zde se však jedná o případ, kdy obě části kompozita (*bio + equivalence*) mají svůj úplný protějšek, který navíc odpovídá i po fonologické stránce, i v cílovém jazyce (*bio + ekvivalence*) (jedná se o podobný případ jako *overexpress* zmíněná v kapitole o kompozitech). I termín *biofeedback* se někdy zachovává ve své anglické formě, jak jsme však již zmínili v kapitole 4.2, to je dáno především tím, že slovo „feedback“ jako takové je v dnešní době poměrně zažitě, a proto zde na rozdíl od *biosimilars* splňuje kritérium sémantické transparentnosti.

V prvním z výše uvedených článků (²⁸) je možné setkat se výrazy jako: *podobný biologický přípravek* nebo dokonce *biosimilární léčivo*. Všichni konzultovaní odborníci však trvají na tom, že *biosimilars* se běžně nepřekládá. Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o komunikaci mezi specialisty, kteří jsou s významem *biosimilars* obeznámeni, situace zřejmě bude jiná v textech věnovaných neoborné veřejnosti. Jedno z řešení je v takových textech vždy využít vysvětlivek v podobě závorek, uvozovek či vysvětlujících přístavků:

*V posledních letech se do klinického použití ve stále vyšší míře dostávají tzv. biosimilars, tj. léky podobné biologickým lékům.*⁴⁹

*Biosimilars (podobné biologické léčivé přípravky) jsou v medicíně mladou a dynamicky se rozvíjející skupinou přípravků vyráběných biotechnologickými postupy.*⁵⁰

Další z možností je zvolit si jeden z opisů rovnou jako termín. V tiskové zprávě nebo v člancích by se lépe uplatnilo:

Společnost Celltrion dnes (15. ledna) oznámila, že její biologický přípravek podobný trastuzumabu CT-P6 byl schválen.

⁴⁹ SÚKL: <http://www.sukl.cz/biologicke-leky-a-biosimilars-z-pohledu-farmakovigilance> (11.11. 2014)

⁵⁰ SANDOZ: http://www.sandoz.cz/naepravky/terapeutickindikace_pro_verejnost/biosimilars.shtml (11.11. 2014)

Patří budoucnost cílené léčby podobným biologickým produktům?

Vývoj obou podobných biotechnologických přípravků bude nyní pokračovat pod vedením společnosti Richter Gedeon.

Vzhledem k výše zmíněné formální podobnosti s již zažitými termíny jako *biologická dostupnost* nebo *biologická zpětná vazba* je možné, že časem se v praxi upustí od užívání přejatého termínu *biosimilars* a územ se stane některý z navrhovaných opisů.

6. ZÁVĚR

V úvodu této práce byla shrnuta specifika odborného překladu a požadavky na něj kladené, především pak nutnost přesnosti, jednoznačnosti a explicitnosti. Shrnuty byly jazykové prostředky, kterými se dosahuje splnění těchto požadavků – první část se věnovala možnostem anglické a české syntaxe využívaným při vytváření a překladu odborného textu, druhá, rozsáhlejší část, potom terminologii a postupům tvoření termínů.

V jedné z kapitol byly rozebrány typy odborných textů a jak je rozdělují různí autoři. Účelem této kapitoly bylo poukázat na důležitost rozdílnosti v míře odbornosti textu, protože i to je faktor ovlivňující používání termínů a jejich překlad.

Zejména v kapitolách věnovaným syntaktickým specifikům odborného textu bylo přihlíženo k rozdílné typologii angličtiny a češtiny, která je reflektována v překladu, při kterém jsou aplikovány gramatické transformace jako verbalizace nominálních struktur nebo slovnědruhová transpozice. Z gramatických aspektů se tyto kapitoly zaměřily na překlad anglických kondenzovaných struktur a pasivum. Na příkladech bylo prokázáno, že ne vždy se projevují tendence typické pro daný jazyk (analytické u angličtiny a syntetické u češtiny). Na překladu *–ingových vazeb* jsme ilustrovali, jak se jejich druh (podle toho, zda se jedná o odvozená substantiva, adjektiva, průběhový aspekt nebo participium) odráží v překladu. Soustředili jsme se především na to, jak čeština řeší otázku ekonomie jazyka v angličtině zastoupenou právě kondenzovanými strukturami, a zjistili jsme, že přestože čeština má své prostředky kondenzace, uchyluje se k nim jen v případech, kdy jejich použití neohrozí srozumitelnost textu. Mezi takové prostředky patří například nahrazení participií kolokačními vazbami (*assuming : za předpokladu*), které jsou schopny plnit funkci jazykově úsporného elementu i zachovávat srozumitelnost textu. Mezi prostředky kondenzace, které jsou v současné češtině naopak spíše nevhodné, patří převod participií pomocí přechodníku, který je příjemcem textu vnímán spíše jako zastaralý, tím pádem v rušivý, a může tak ztížit chápání textu a jeho plynulost. Proto čeština v takových případech často volí překlad vedlejší větou nebo rozdělením souvětí na několik vět hlavních.

Dále jsme prokázali, že i čeština dokáže vlastními prostředky vyjádřit obsah některých *–ingových vazeb*, v tomto případě odvozeného substantiva, u kterého *–ing*

představuje průběh procesu (*developing*). Činí tak využitím verbálních substantiv (*vyvíjení*).

U gerundia bylo uvedeno několik možných variant překladu: verbální substantivum, infinitiv a vedlejší věta. Všechny zmiňované možnosti jsou jeho blízkými českými ekvivalenty a překladatel může variantu zvolit s ohledem na stylistické možnosti, například aby zamezil opakování stejné konstrukce.

Dalším gramatickým aspektem, na který se práce zaměřila, bylo pasivum a odosobnění vyjádření. Použití pasiva by mělo přispívat k objektivitě sdělení, v odborném stylu proto převažuje pasivum s nevyjádřeným lidským konatelem. Za stylisticky vhodnější se obvykle považuje převádět pasivum, které je v angličtině frekventovanější než v češtině, na činný rod. Toto pravidlo platilo ve většině případů i v textech, které byly v práci analyzovány, nicméně ukázalo se, že existují i opačné případy, kdy se aktivní věta přeloží z angličtiny do češtiny jako pasivní. Tento fakt souvisel se slovesem, které věta obsahovala – v našem případě se slovesem *to receive*, které si při převodu do češtiny v kontextu vyžádalo nejen pasivizaci, ale také restrukturalizaci celé věty.

Okrajově jsme v rámci pasiva zmínili také pasivní konstrukci, která v češtině nemá obdobu, tj. konstrukce typu podmět se sémantickou rolí agenta + sloveso v trpném rodě („Perjeta is believed to...“), a navrhli jsme řešení v podobě kolokace „má se za to, že...“.

Rozsáhlejší část práce byla věnována lexiku odborného textu, tedy termínům. V jejím úvodu bylo důležité především vymezit terminologii. Zmínili jsme její tradiční pojetí, jehož představitelé patřili zejména do vídeňské, moskevské a pražské školy, a její moderní pojetí, kognitivní pojetí, které zastávají autoři jako T.M. Cabré, Robert Dubuc nebo Rita Temmerman. Tradiční terminologie klade důraz na standardizaci a monosemii termínů. Naopak výše zmínění autoři se věnují termínům tak, jak se skutečně objevují v textech, a obsáhle se zabývají existencí polysemních termínů, které považují za přirozenou součást odborného jazyka. Tradiční požadavky kladené na termíny byly podrobněji diskutovány v kapitolách o postupech při vytváření termínů, které do jisté míry platnost některých těchto požadavků zpochybnily a to zejména v otázce metaforického tvoření termínů.

V této části práce bylo třeba zmínit roli ekvivalence, kterou jsme rozlišili na ekvivalenci úplnou, při které se jedná pouze o substituci termínů ve výchozím a

cílovém jazyce, při čemž se ukázalo, že možné komplikace se objevují pouze v syntaktické rovině související s typologií jazyka, například jiné pořadí elementů v rámci sousloví, a na ekvivalenci částečnou, která již představuje zdroj překladatelských problémů. Některé anglické jednoslovné termíny vyžadovaly v češtinách převod na víceslovný termín. K takovým situacím docházelo například u termínů s prefixy s dostatečnou sémantickou náplní, které bylo v češtině nutné vyjádřit více slovy, jak bylo ilustrováno na příkladech *inpatient* : *hospitalizovaný pacient* a *outpatient* : *ambulantní pacient*.

Jak bylo zjištěno, problém může nastat také v situaci, kdy pro jeden termín ve výchozím jazyce existuje více označení v cílovém jazyce, což je často dáno odlišným stupněm vývoje oboru v daných státech. V analyzovaných textech jsme se s takovým příkladem setkali u termínu *compassionate use*, pro nějž se v češtině vyskytují dva výrazy: *podání ze soucitu* a *soucité podání*. V podobných případech se většinou časem ustálí jeden z termínů, při čemž důvody mohou být například přílišná expresivita nebo příznakovost jedné z variant.

Další případ paralelní existence dvou termínů byly příklady terminologických synonym, kdy se v jazyce vyskytovala domácí a přejatá varianta termínu (*intravenózní podání* vs. *nitrožilní podání*). V tomto ohledu se však nejednalo o překladatelský problém, naopak o užitečný prostředek stylistické diference, protože taková synonyma je možné použít v závislosti na druhu textu, pouze přejatá slova s latinských nebo řeckým je třeba upravit na základě ortografických pravidel cílového jazyka.

Opačný problém se vyskytl, pokud v jednom z jazyků chybělo buď laické nebo odborné pojmenování, což bylo ilustrováno na příkladu *appendicitis*, který má v angličtině pouze svůj odborný výraz, zatímco čeština nabízí jak laický *zánět slepého střeva*, tak slangový výraz „slepák“. V takovém případě o výběru termínu v cílovém jazyce opět rozhoduje typ textu.

Fungující „přirozený výběr“ byl prokázán u převodu kulturně specifických reálií, při kterém bylo nutné brát ohled na konotace, které termín může mít v různých jazycích. Pro některé termíny pronikající z angličtiny, které nemají v českém prostředí svůj ekvivalent, bývají víceméně uměle vytvářeny jejich protějšky, v samotné praxi se však často neujmou a uživatelé těchto termínů si sami vyselektují ty, které jsou pro praktické použití nejvhodnější. Tak tomu je i u příkladu *nurse*

director, pro jehož překlad existují návrhy jako *ředitel/ka ošetrovatelské péče*, *ředitel/ka ošetrovatelství*, *náměstek/náměstkyně pro ošetrovatelskou péči* nebo *manažer/ka nelékařských oborů*, nicméně v praxi je používán pro české prostředí přirozený výraz *hlavní* nebo *vrchní* sestra. To odporuje preskriptivní tendenci tradičního pojetí terminologie.

V podkapitole zařazené v rámci ekvivalence byly rozebrány překladatelské postupy, které je možné aplikovat při částečné ekvivalenci. Mezi nimi jsme uvedli použití jiného výrazu s podobnou charakteristikou (*family doctor* : *všeobecný lékař*) či specifikaci (*regulatory authority* : *Státní úřad pro kontrolu léčiv*). Mezi dalšími možnými řešeními byly zmíněny také generalizace a vysvětlující opis. Jako problematická se u částečné ekvivalence ukázala být synonyma, zejména v situacích, kdy má výchozí jazyk pro vyjádření jednoho konceptu více termínů, které v cílovém jazyce chybí. Tato problematika byla ilustrována na termínech *serious adverse events* a *severe adverse events*. Jak jsme zjistili, pro druhý z uvedených termínů neexistuje ustálený český překlad. Po konzultaci s odborníkem z oboru bylo navrženo řešení *těžká nežádoucí událost*, které si však prozatím v textech žádá doplňující vysvětlení. Dospěli jsme k závěru, že pravděpodobně je však jen otázkou času, kdy se tento termín vžije do povědomí odborné veřejnosti a v budoucnu nebude vysvětlujících dodatků třeba.

Podstatná část práce byla věnována postupům používaným při vytváření termínů v angličtině i v češtině. Rozebrány byly kompozice a abreviace, terminologické fráze a neologismy a metafory a terminologizace.

Do této kapitoly byla okrajově zařazena také role motivace termínů v překladu. Zmínili jsme otázku rozdílné motivace, kterou Milada Hanáková ilustruje na francouzské geologické terminologii, ve které je častější sémantická motivace, zatímco čeština se uchyluje spíše k motivaci morfologické, takže pro zachování některých prvků původního termínu se často používá opis. Prokázali jsme, že stejné případy je možné najít i v medicínské terminologii, například u termínů jako *inpatient* (*hospitalizovaný pacient*) a *outpatient* (*ambulantní pacient*).

V podkapitole věnované kompozičním postupům byly zahrnuty příklady různých možností překladů anglických kompozit, jejichž ekvivalentem není v češtině vždy také kompozitum. Uvedli jsme příklady, ve kterých čeština místo kompozit využívá jednoslovný termín či naopak terminologické fráze. V našich příkladech

obecně kompozita nepředstavovala při překladu komplikace, pouze u kompozit latinského nebo řeckého původu, která v medicíně v první polovině 20. století převládala, jsme se mohli setkat s nejednotností překladu a to například u termínů obsahujících člen *anti*. U některých termínů byl člen ponechán ve své původní podobě, v jiných se však překládal (*antibody* : *protilátky*). Původní podoba byla obvykle zachována u termínů, které jsou ve slovní zásobě relativně nové, například *anti-HER2 léčba*. Uvedli jsme i termíny, které se paralelně vyskytují ve své domácí i přejaté podobě (*extracellular* : *extracelulární / mimobuněčný*) a i zde jsme došli k závěru, že tyto dvojice slouží jako prostředek stylistické diferenciaci a jejich použití závisí na typu a účelu textu.

Dále byl na příkladu termínu *overexpression* : *overexpresse* prokázán trend využívání domácích zdrojů namísto klasických jazyků. V tomto případě je pro češtinu těžší poradit si s překladem než u kompozit s latinských nebo řeckým základem, což může být důvodem existence několika možných překladových variant včetně explikačního opisu, překladu prefixu *over* i jeho zachování. Překvapivě se jako v českém prostředí nejzažitéjší možnost v tomto případě projevil překlad *overexpresse* a to navzdory existenci tvarů jako *nadexpresse*. Je možné, že uživatelé tento termín preferují vzhledem k jeho téměř bezproblémové adaptaci na český gramatický systém, což opět potvrzuje silný vliv angličtiny na současnou terminologii.

V této podkapitole byl také zmíněn zvláštní typ kompozit – abreviační kompozita, tedy útvary obsahující zkratku. Jedná se o další typ termínů, který poukazuje na vliv angličtiny.

Dále se práce zabývala terminologickými frázemi, zejména pak substantivními, které ve slovnědruhovém obsazení v odborné slovní zásobě převládají. Vzhledem ke své analytické povaze má angličtina tendence vytvářet komplexní nominální řetězce, které po překladateli vyžadují pečlivou analýzu a interpretaci vztahů mezi jednotlivými členy. To jsme ilustrovali na příkladu terminologické fráze *Chinese Hamster Ovary mammalian cell expression system culture* : *expresní systém založený na buněčné kultuře z vaječníků čínského křečka*. V češtině jsou vztahy mezi jednotlivými členy obvykle definovány flexí nebo předložkami, v angličtině se však žádné takového indikátory nenacházely. Terminologická fráze nabízela několik možných kombinací členů, které vytvářely

odlišná spojení uvnitř této fráze. Přesvědčili jsme se tedy, že pro správnou interpretaci je nezbytná konzultace s odborníkem, který pomohl odhalit vztahy mezi členy terminologické fráze.

I na dalších příkladech byla prokázána schopnost češtiny využívat pro naznačení vztahů mezi členy frází flexi a předložky. U některých termínů je nutné určit, zda mají být anglická sekundární adjektiva do češtiny převáděna jako substantiva nebo jako adjektiva, neboť právě to určuje jejich postavení s ohledem na řídicí člen (v antepozici nebo v postpozici). Bylo však zjištěno, že u některých rozsáhlejších terminologických frází je použití substantiva nevhodné, protože vede k hromadění substantiv, což v konečném důsledku ztěžuje pochopení fráze, a proto si čeština často „pomáhá“ předložkami nebo přidáním slova z běžné slovní zásoby, čímž se někdy překlad může stát explicitnější než originál. Jak jsme prokázali na příkladu *HER2 dimerization inhibitor* : *inhibitor dimerizace HER2*, nelze anglická sekundární adjektiva převádět „nahodile“ pouze na základě stylistické vhodnosti, neboť by v překladu mohlo dojít ke ztrátě nebo změně významu termínu, a ohled je tedy třeba brát opět na vztahy mezi jednotlivými členy fráze.

Významnou roli hrají v medicínské terminologii zkratky, na které se zaměřuje další část práce. Velké zastoupení mají v medicíně zkratky z latiny a řečtiny, v dnešní době jsou však také velmi frekventované zkratky z angličtiny. Právě na otázku, zda anglické zkratky překládat či nikoliv, jsme se soustředili v této podkapitole. Analyzované texty prokázaly, že použití původních anglických zkratek je velmi časté a to i přesto, že tyto pojmy mají svůj český název (což však nemusí nutně znamenat, že je zažitá i česká zkratka tohoto názvu). Jednalo se však především o zkratky používané převážně ve velmi odborné komunikaci, jejich znalost se tedy předpokládala. Mírně odlišná situace se objevila v případě zkratek používaných v odborných i méně odborných textech, kde byla prokázána nutnost mít pro tyto příležitosti k dispozici prostředky, jak zkratky přiblížit i laické veřejnosti. Stejná zkratka se tedy v závislosti na typu textu může objevit ve své anglické podobě a bez vysvětlivky, v anglické podobě s vysvětlením, které se objeví při první zmínce zkratky nebo jako poznámka pod čarou či na konci textu, nebo se použije celý, přeložený název termínu.

Pozornost byla věnována také víceznačnosti zkratek, která je obvykle způsobena jejich individuálními vytvářeními nebo vytvářeními ad hoc. V některých

případech pomůže význam zkratky určit kontext, jindy však má i přesto zkratka nadále několik možných významů a jediným řešením je konzultace s odborníkem nebo se zadavatelem překladu.

Důležitým zdrojem termínů je běžná slovní zásoba. Procesu přejímání slov z běžné slovní zásoby nebo z terminologií jiných oborů se věnuje kapitola o terminologizaci a determinologizaci. Uvedeny byly jak příklady terminologizace jednotlivých slov, tak příklady vzniku kombinací. Bylo zjištěno, že v analyzovaných textech a jejich překladech funguje proces terminologizace obdobně, především u frází se substantivy v roli určovaného členu a adjektivem nebo dalším substantivem v pozici přívlastku či přístavku, například *blinded study* : *slepá studie* nebo *study arm* : *rameno studie*.

Kapitola se zaměřila na terminologizaci tak, jak ji pojmají zahraniční autoři (Cabré, Dubuc, Temmerman), tedy jako na sémantické změny, v rámci kterých je zajímavá především otázka metafor. Jako příklady jsme uvedli strukturní metafory podle Lakoffa a Johnsona, v rámci medicíny jsme mezi ně zařadili „léčba jako válka“ nebo „klinická studie jako lidské tělo“. Právě na metaforách bylo možné vhodně poukázat na komplikace, které se mohou při překladu vyskytnout, pokud mají jazyky různé nástroje pro slootovorbou. Nelze-li kupříkladu přenést celý systém metafory z výchozího jazyka do cílového, cílový jazyk pak v budoucnu může postrádat obrazné prostředky pro pojmenování nově vzniklého konceptu. Termíny by pak bylo nutné v rozporu s principy fungování odborného jazyka jako živého organismu vytvářet uměle, což by mohlo vést až k určitému stupni nepřehlednosti v rámci oblasti, do které dané termíny spadají. Jako příklad, u kterého může takový vývoj nastat, jsme uvedli *head-to-head study*, termín, s jehož překladem se v češtině zatím zachází s opatrností. Jako překlad se nabízí neobrazné pojmenování *přímá studie*, nicméně doposud je možné se v odborných textech setkat spíše s řešením v podobě uvedení anglického výrazu v uvozovkách „head-to-head study“ doplněného o vysvětlení.

Další analyzované termíny spadaly do strukturní metafory „léčba jako válka“. V rámci této strukturní metafory jsme poukázali na fakt, že někdy je možné přenést metaforický systém pouze částečně. Přestože metafora „léčba jako válka“ do značné míry funguje v angličtině i češtině, ne všechny její složky si vzájemně odpovídají – stejným obrazným vyjádřením bylo možno přeložit termíny *invasive carcinoma* :

invazivní karcinom nebo *cohort study* : *kohortní studie*, český prostějšek *loading dose* : *nasycovací dávka* však originálu metaforicky neodpovídá.

V rámci sémantických změn při vytváření termínů bylo nutné zmínit také polysemii, která při tomto procesu vzniká. Tradiční pojetí terminologie polysemii odmítá jako překážku v komunikaci. Naopak zde zmiňovaní autoři nejen, že ji přijímají jako přirozenou součást jazyka, ale zároveň se vyhraňují proti monosemii, která je podle nich pro každý živý jazyk včetně jeho odborné složky nepřirozená. Na základě dvou termínů analyzovaných v této podkapitole – *virus* a *reakce* – i dalších metaforických termínů převzatých z našich textů jsme se v naší práci přiklonili spíše ke kognitivnímu pojetí terminologie autorů jako Robert Dubuc nebo Rita Temmerman. Nezpochybujeme však tradiční požadavky kladené na vlastnosti termínu jako je jeho jednoznačnost nebo stabilita v rámci systému. V rámci kognitivního pojetí ale souhlasíme, že metafory a polysemie, která je jejich výsledkem, jsou v terminologii funkční a nezastírají obsah sdělení, naopak příjemci v textu usnadňují pochopení, protože sdělení propojují s jejich myšlením a zkušenostmi.

Závěrečná kapitola byla věnována neologismům. Uvedli jsme několik zásad a pravidel pro jejich vytváření a zaměřili se na otázku, jak docílit toho, aby neologismus kritéria splňoval ve výchozím i cílovém jazyce. Možná řešení překladu neologismů jsme aplikovali na dvou termínech: *underdosing* a *biosimilars*. U termínu *underdosing* jsme se setkali s problémem uplatnění termínu v závislosti na typu textu, ve kterém se nachází. Stejně jako anglický termín byl i jeho český překlad vytvořen na základě analogie s termínem *předávkování* (*overdosing*). Termín *poddávkování* ovšem zatím nedosáhl stejného stupně integrace do slovní zásoby, a proto je jeho použití častější v odborných textech, zatímco v textech určených laikům se volí varianta překladu pomocí explikačního opisu. Odhlédneme-li však od toho, jak je terminologický neologismus zakořeněn v povědomí uživatelů, splňuje tento termín jiná důležitá kritéria pro přijetí do odborné slovní zásoby – vytvořen byl analogicky podle produktivních vzorců pro vytváření termínů (kompozicí), odkazuje na jasně daný koncept, je sémanticky transparentní a nemá problémy se syntaktickou integrací. Proto je velmi pravděpodobné, že postupem času dojde k plnému přijetí neologismu.

Na základě produktivních vzorců pro skládání slov vnikl i anglický termín *biosimilars*, který však na rozdíl od *underdosing* : *poddávkování*, nemá v češtině ekvivalent vytvořený podle stejného vzorce. Jak bylo zjištěno, neologismus *biosimilars* nemá prozatím v češtině uznávaný překlad a nejčastěji se ponechává ve své původní verzi, což však podstatně ruší plynulost českého textu a to hned z několika důvodů – nepřeložený termín není pro českého mluvčího snadno vyslovitelný, nedokáže vytvářet přirozený plurál, a pokud příjemce textu nedisponuje dostatečnou znalostí angličtiny, zůstává mu skryt i význam termínu. Jelikož se tento termín objevuje i v textech méně odborného charakteru, často je jeho převod do češtiny řešen opisem, například jako *podobný biologický přípravek* nebo *biosimilární léčivo*. Na základě toho, že nepřeložený neologismus *biosimilars* je nekompatibilní s českým gramatickým systémem, a vzhledem k tomu, že je možné jej přeložit na základě formální podobnosti s jinými, zažitějšími termíny, se domníváme, že jedna z variant opisu bude ustálena jako překlad.

7. ENGLISH RÉSUMÉ

The aim of this thesis is to analyse specifics of medical texts translation, mainly based on concrete examples from texts that are attached to the thesis on a CD.

In the introductory chapters the requirements of specialised translation are summarised and the procedures of meeting such requirements in both English and Czech language are discussed with respect to the different language typology. Chapters dealing with the syntactic part of translation focus on so called grammatical transformations, such as verbalization of nominal structures or change of parts of speech. The issues occurring in translation of English condensed structures and passive sentences are described in detail. It is assumed that the analytical tendencies of English and the synthetic tendencies of Czech would be reflected in the translation. This assumption was confirmed only to a certain extent and it was determined that the tendencies of a given language were not present in all circumstances.

The first part of the thesis focuses on methods of language economy that are applied on translation of English condensed structures, especially on *-ing forms*. It was observed that even though Czech has its own means of condensation, these were used only when the absolute comprehensibility of the message would not be compromised. Therefore, collocations (*assuming : za předpokladu*) are often used to replace *-ing forms* in the function of English participle, however, the use of Czech participles (e.g. *předpokládaje*) is generally avoided as this phenomenon is considered rather archaic in Czech. In case of English derived nominals, Czech proves to possess the ability to express the meaning of the *-ing* suffix, the progress of a process in this example (*developing*), by using a verbal noun (*vyvíjení*). When translating English gerunds, there are several possibilities in Czech: verbal noun, infinitive or subordinate clause, and the choice is mostly based on stylistic conventions.

The analysis shows that passive structures are generally translated as active, nevertheless, contrary examples, when an English sentence in active voice is passivised in Czech, can be found as well. This process is related to the verb, in this case to the verb *to receive*. The verb was not only passivised, but it also required restructuring of the whole sentence.

The second part of the thesis is dedicated to the lexicon of specialised texts. We mention the standard conception of terminology represented by the Schools of Vienna, Moscow and Prague, and the cognitive approach introduced by authors such as M.T. Cabré, Robert Dubuc or Rita Temmerman.

In this part the role of equivalence is discussed, especially methods applied on translation of terms that have only partial correspondence in the source and target language. These issues include for instance terms with semantically full prefixes that need to be translated as phrases, terms with more than one counterpart in the target language, or terminological synonyms. Various solutions of how to deal with such cases are offered. It is demonstrated in many cases that these issues are mainly a question of stylistic differentiation and that one variant can be chosen based on the type of text in which it is to be used, or that language users themselves will eventually select one of the possibilities, for example due to too excessive expressivity or markedness of a particular term. Also a situation when the target language lacks the necessary amount of synonyms may occur. In such cases, advice from an expert might be required. In this work we present the example of *serious adverse events* and *severe adverse events*, as for the latter there is no established solution in Czech and only a suggestion, which needs to be further explained, is provided. However, we suppose that this mere suggestion will be accepted as official translation.

Translation of cultural specific concepts when the potentially different connotation in the target language must be taken into account is a special issue. Nowadays, the influence of English is very prominent and terms unknown in the Czech environment are constantly entering the lexicon. For some of them, their Czech equivalents are created artificially. However, it has been shown that these artificially formed terms might be refused by language users and replaced by different expressions with similar characteristics, by more specific or more general terms, or by a periphrasis.

A large part of the thesis deals with term formation in English and Czech. It covers compounding and abbreviation, terminological phrases, metaphors and terminologization and neologisms. It also briefly describes the impact of motivation on term formation.

The chapter dedicated to the process of compounding shows that Czech equivalents of English compounds are not always compounds and that the possible solutions may vary from one-word terms to terminological phrases. In medicine there are many terms that have their origin in Latin and Greek. Their translation generally does not cause any problems, nevertheless, in Czech the translation of some neoclassical elements is not consistent as it was demonstrated on the example of –*anti*. The terms whose origin is in domestic language sources appear to be more interesting subject for analysis as it is more complicated to find appropriate Czech equivalents for them. This was also the case of the term *overexpression* for which various solutions were suggested including preservation of the English prefix –*over*, its translation as –*nad* or an explanation. A solution using the conserved prefix –*over* (*overexpresse*) seems to be the most viable in Czech, most probably because of its smooth adaptation to the Czech language system, which proves the strong influence of English language.

The chapter dealing with terminological phrases focuses on nominal phrases in particular. Due to its analytic nature, English tends to form long and complex nominal chains that need to be interpreted with caution. In order to provide precise translation, translators have to analyse the relationship between individual elements of the phrase. This was demonstrated on the example of *Chinese Hamster Ovary mammalian cell expression system culture*. In Czech, inflection and prepositions serve as indicators of such relationships. As these are absent in English, it was appropriate to consult an expert who clarified the connection between the elements within this phrase.

This chapter also analyses cases in which it is necessary to determine whether an English secondary adjective should be translated as a noun or as an adjective in Czech. Examples show that in the case of complex nominal chains it is not recommended to use too many nouns since it leads to their accumulation which causes loss of transparency of the translation. However, this decision cannot be based only on stylistic aspects and the relation of a secondary adjective to other elements within the phrase must be considered.

In medical translation, an important role is played by abbreviations, a topic also included in the chapter on term formation. Latin and Greek abbreviations are traditional in medicine but nowadays English abbreviations are very frequent as well.

A question whether to create their Czech equivalents or not emerges. Examples from the analysed texts prove that usage of English abbreviations is very common, although there exist Czech translations of the concepts they represent. These abbreviations usually belong to highly specialised communication, hence their knowledge is expected. The situation is different in texts for non-specialists and it requires ways of clarifying their meaning to laymen. Therefore, depending on the type of text, the same concept may appear as an abbreviation in its original English form either with or without an explanation, or as a full term translated to Czech.

Another chapter is dedicated to the process called terminologisation, i.e. borrowing words from the general lexicon or from terminologies of other scientific fields. The analysis indicates that this process works very similarly both in English and in Czech. This chapter deals with terminologisation as it is perceived by authors such as Cabré, Dubuc or Temmerman, which means to semantic changes among which metaphors are particularly interesting. Structural metaphors described by Lakoff and Johnson help to demonstrate problems that may occur in their translation. If it is not possible to transfer the whole metaphorical system from one language to another, the target language may lack figurative ways of describing a newly emerged concept in the future. Such a term then would have to be created artificially and the arrangement of terms could become unclear. This possible problem was outlined by the example of *head-to-head study* which is treated with caution in Czech translations and there seems to be a tendency to reserve the translation *přímá studie* for a different, less figurative term. The chapter also mentions a partial transfer of structural metaphors, i.e. the fact that not all terms under one structural metaphor can be translated as the same metaphors to all languages.

These semantic changes are connected with the phenomenon of polysemy. In traditional terminology, polysemy is rejected as an obstacle in communication, while the authors who adopted the cognitive approach towards terminology consider it a natural part of language. Metaphors and polysemy that might be their result are functional in specialised communication because they link its content to the mind of recipients.

The final chapter focuses on neologisms. Principles and rules for their formation are discussed and demonstrated on examples *underdosing* and *biosimilars*. Attention is paid to what extent these neologisms and their translation fulfil the

criteria, especially the criteria of creation according to a certain established pattern of word formation, criteria of referring to one clearly defined concept, semantic transparency and syntactic integration. The term *underdosing* : *poddávkování* complies with the requirements mentioned above, nevertheless, its usage depends on the type of text: the level of its integration is not comparable to the term *overdosing* : *předávkování*, therefore, it is used mainly in specialised texts, while in texts for non-specialists it still needs to be followed by an explanation. However, as it fulfils most of the criteria, we assume the it will be generally accepted in the course of time.

Unlike *underdosing*, the term *biosimilars* does not have a counterpart in Czech created according to the same pattern. It does not have its established translation yet, it is used in its original English form, however, this solution is not convenient as it does not comply with the rules for acceptance of neologisms: it cannot be pronounced easily by Czech speakers, the term does not allow creation of an acceptable plural form and it is not semantically transparent for recipients who do not have sufficient knowledge of English. Therefore, we presume that the English term will be replaced by one of the suggested solutions.

8. ANOTACE

Autor: Bc. Jana Černá

Katedra a fakulta: Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta
Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Specifika překladu medicínských textů se zaměřením na terminologii

Vedoucí: Doc. PhDr. Václav Řeřicha, CSc.

Počet stran: 79

Počet znaků: 160 538

Přílohy: 1 CD s textem práce, 1 CD s analyzovanými texty

Klíčová slova: odborný překlad, medicína, terminologie, postup tvoření termínů, kompozice, terminologické fráze, zkratky, terminologizace, determinologizace, metafory, neologismy, polysemie

Jazyk práce: čeština

Charakteristika: Cílem práce je analyzovat specifika překladu medicínských textů a ilustrovat je na vlastních překladech. Pozornost je věnována zejména termínům, způsobům jejich vytváření a jejich převodu do cílového jazyka. Analýza je provedena na konkrétních příkladech.

9. ANNOTATION

Author: Bc. Jana Černá

Department and Faculty: Department of English and American Studies,
Philosophical Faculty, University of Palacký, Olomouc

Title: Specifics of medical texts translation with emphasis on terminology

Advisor: Doc. PhDr. Václav Řeřicha, CSc

Number of pages: 79

Number of signs: 160 538

Appendices: 1 CD with the thesis text, 1 CD with the analyzed texts

Key words: specialised translation, medicine, terminology, term-formation, compounding, terminological phrases, abbreviations, terminologization, determinologization, metaphors, neologisms, polysemy

Language: Czech

Characteristics: The aim of this thesis is to analyse specifics of specialised translation based on concrete medical texts. Special attention is paid to terms, term-formation and its translation to the target language.

10. SEZNAM CITOVANÝCH A POUŽITÝCH ZDROJŮ

Bentzen, Niels. Lékařský slovník: česko-anglický, anglicko-český výkladový slovník pro lékaře v praxi. Překl. Václav Beneš, Bohumil Seifert a Petr Struk. Praha: Odborné nakladatelství zdravotnické literatury Verlag Dashöfer, 2004.

Biber, Douglas, Stig Johansson a Geoffrey Leech. Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman, 1999.

Bozděchová, Ivana. Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny). Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009.

—, Tvoření slov skládáním. Praha: ISV Nakladatelství, 1995.

Budin, Gerhard and Sue Ellen Wright. Handbook of Terminology Management. Vol. I. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997.

—, Handbook of Terminology Management. Vol. II. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001.

Cabré, Maria Teresa. Terminology: Theory Methods and Application. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1992.

Caso, Arthur Lewis. "The Production of New Scientific Terms." American Speech 55 (1980): 101-111.

Crystal, David and Derek Davy. Investigating English Style. London: Longman Group Ltd., 1969.

Crystal, David. The English Language. London: Penguin Books, 1988.

Čechová, Marie, Marie Krčmová a Eva Minářová. Současná česká stylistika. Praha: Lidové noviny, 2008.

Doležal, Antonín. Lékařský slang a úsloví. Praha: Galén, 2007.

Dubuc, Robert. Terminology: A Practical Approach. Překl. Elaine Kennedy. Quebec: Linguatex, 1997.

Dušková, Libuše. Současná angličtina na pozadí češtiny. Praha: Academia, 1988.

Filipec, Josef a František Čermák. Česká lexikologie. Praha: Academia, 1985.

Fronek, Josef. Anglicko-český, česko-anglický slovník. Praha: Leda, 1999.

Hanáková, Milada. „Termín z hlediska překladu odborného textu.“ Gromová, Edita, Milan Hrdlička a Vítězslav Vilímek. Antologie teorie odborného překladu. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. 41-54.

Hatim, Basil a Jeremy Munday. Translation: An Advanced Research Book. London: Routledge, 2004.

Hemzal, Boleslav a Miroslav Votava. Zkratky používané v medicíně. Brno: Neptun, 2005.

Herdman, Heather. Ošetrovatelské diagnózy: Definice a klasifikace. Překl. Pavla Kudlová. Praha: Grada, 2010.

Hlavsa, Zdeněk. Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia, 2005.

House, Juliane. Translation. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Hrdlička, Milan. „Odborný text a jeho translace.“ Gromová, Edita, Milan Hrdlička a Vítězslav Vilímek. Antologie teorie odborného překladu. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. 65-72.

Huddleston, Rodney a K. Geoffrey Pullum. The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Knittlová, Dagmar. Teorie překladu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1995.

Knittlová, Dagmar, Bronislava Grygová a Jitka Zehnalová . O překladu a překládání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.

Kos, Zdeněk. Zkratky, značky, akronymy. Praha: Horizont, 1983.

Kraus, Jiří. Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2006.

Kufnerová, Zlata a Zdena Skoumalová. Překládání a čeština. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2003.

Kvetko, Pavol. English Lexicology In Theory and Practice. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2009.

Lakoff, George a Mark Johnson. Metaphors We Live By. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2003.

Lazovskis, Ilmars. Přehled klinických symptomů a syndromů. Překl. Václav Dobiáš. Praha: Avicenum, Zdravotnické nakladatelství, 1986.

Man, Oldřich. „Otázky ekvivalence v odborném překladu.“ Gromová, Edita, Milan Hrdlička a Vítězslav Vilímek. Antologie teorie odborného překladu. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. 119-127.

Montalt Resurrecció, Vicent a Maria Gonzáles Davies. Medical Translation Step by Step. Manchester, UK & Kinderhook, USA: St. Jerome Publishing, 2007.

Mounin, Georges. Teoretické problémy překladu. Praha: Karolinum, 1999.

Newmark, Peter. A Textbook of Translation. New York: Prentice-Hall, 1988.

Nida, Eugene A. Contexts in Translating. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001.

Pacovský, Vladimír a Petra Sucharda. Jazykozpyt medicíny. Praha: Galén, 2008.

Pacovský, Vladimír. Medicínská terminologie. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004.

Paroubková, Jarmila. Lékařský slovník: anglicko-český, česko-anglický. Praha: Avicenum, Zdravotnické nakladatelství, 1985.

Peprník, Jaroslav. Anglická lexikologie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1992.

Poštolková, Běla. O české terminologii. Praha: Academia, 1983.

—. Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny. Praha: Academia, 1984.

Quirk, Randolph, a další. A Comprehensive Grammar of the English Language. New York: Longman Group Limited, 1992.

Raad, B.L. "Modern Trends in Scientific Terminology: Morphology and Metaphor." American Speech 64 (1989): 128-136.

Schreiber, Vratislav. Medicína na přelomu tisíciletí. Praha: Academia, 2000.

Sinclair , John, a další. Collin Cobuild English language dictionary. Birmingham: Collins Publishers, 1987.

Snell-Hornby, Mary. Translation Studies: An Integrated Approach. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing Company, 1995.

Sobin, L.H. a Ch. Wittekind. TNM: Klasifikace zhoubných nádorů. Překl. J. Novák a F. Beška. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, 2004.

Sochová, Zdena a Běla Poštolková . Co ve slovnících nenajdete. Praha: Portál, 1994.

Szymanek, Bogdan. "The Latest Trends in English Word-Formation." Štekauer, Pavel and Rochelle Lieber. Handbook of Word-Formation. Dordrecht: Springer, 2005. 429-448.

Tárnyiková, Jarmila. Sentence Complexes in Text. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouc, 2007.

Temmerman, Rita. Towards New Ways of Terminology Description. Philadelphia/Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000.

Vedral, Jiří. Anglicko-český slovník: lékařské přístroje, 2. díl. Praha: JTP, 2005.

Veselovská, Ludmila. A Course in English Syntax. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

Online zdroje:

www.breastcancer.org

www.nejm.org

www.clinicaltrials.gov

www.sukl.cz

www.tribune.cz

www.linkos.cz

www.ceskatelevize.cz

www.ema.europa.eu

www.sandoz.cz